

ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ସାଧନ

ତୃତୀୟ ଖଣ୍ଡ, ନଭେମ୍ବର ୨୦୦୯
ଓଡ଼ିଆ ଅଭିଧାନ ଇଲେକ୍ଟ୍ରନିକ ସଂଗ୍ରହ

ପ୍ରସ୍ତୁତି
ସୂଚନିକା

୧୦୧, ସରସ୍ୱତୀ କୁଞ୍ଜ, ଜାଗମରା ବଜାର ପାଖ, ଡାକ - ଖଣ୍ଡଗିରି, ଭୁବନେଶ୍ୱର ୭୫୧୦୩୦, ଓଡ଼ିଶା, ଭାରତ
email: srujanika@gmail.com, website: <http://www.srujanika.org>

ସୁଚୀପତ୍ର

ଭୂମିକା

ଅଭିଧାନର ଇତିବୃତ୍ତି - ଗୌରାଙ୍ଗ ଚରଣ ଦାଶ

ଓଡ଼ିଆ ଅଭିଧାନ ସୂଚୀ

ଭାରତରେ ଅଭିଧାନଶାସ୍ତ୍ର - ବି. ଜି. ମିଶ୍ର, ଡି. ଜେ. ଗୌଡ଼ା, ଦେବୀ ପ୍ରସନ୍ନ ପଟ୍ଟନାୟକ

ଓଡ଼ିଶାରେ ଅଭିଧାନ ପ୍ରସ୍ତୁତି - ବିନୋଦ କାନୁନଗୋ

ଅଭିଧାନ ସଂଗ୍ରହ

୧୭୧୦ ଗୀତାଭିଧାନ

୧୮୧୧ ଠାକୁର ଭୋକାବୁଲାରି

୧୮୪୧ ସଚନ୍, ଭାଗ-୧ (ଈରାଜୀ-ଓଡ଼ିଆ)

୧୮୪୩ ସଚନ୍, ଭାଗ-୨ (ନ୍ୟାୟ ଅଳଙ୍କାର, ଓଡ଼ିଆ-ଓଡ଼ିଆ)

୧୮୪୩ ସଚନ୍, ଭାଗ-୩ (ଓଡ଼ିଆ-ଈରାଜୀ)

୧୮୬୮ ମିଲର୍-ମିଶ୍ର (ଓଡ଼ିଆ-ଓଡ଼ିଆ)

୧୮୭୩ ମିଲର୍ (ଈରାଜୀ-ଓଡ଼ିଆ)

୧୮୭୪ ବୁକ୍ସ (ଓଡ଼ିଆ-ଈରାଜୀ)

୧୮୮୩ ଶବ୍ଦନିଧି (ଓଡ଼ିଆ-ଓଡ଼ିଆ)

୧୮୮୯ ଦ୍ୱିଭାଷୀ (ଓଡ଼ିଆ-ଈରାଜୀ)

୧୮୯୧ ଉତ୍କଳ ଅଭିଧାନ (ଓଡ଼ିଆ-ଓଡ଼ିଆ)

୧୮୯୨ ଅପଭ୍ରଂଶବୋଧିନୀ

୧୯୦୧ ମୂଳଶବ୍ଦବୋଧିକା

୧୯୦୧(୧୯୧୩) ମୂଳଶବ୍ଦବୋଧିକା

୧୯୦୭(୧୯୨୧) କୋଷାଙ୍କୁର

୧୯୦୯ ବୈଦ୍ୟକ ଅଭିଧାନ

୧୯୧୨(୧୯୨୯) ସୁଖ-ବୋଧ ଅଭିଧାନ (ଓଡ଼ିଆ-ଓଡ଼ିଆ)

୧୯୧୩ ବିପରୀତାର୍ଥବୋଧିନୀ

୧୯୧୫ ମୁଗ୍ଧବୋଧ ଅଭିଧାନ

୧୯୧୫ ଶୁଦ୍ଧିବୋଧକ

୧୯୧୬ ଗ୍ରନ୍ଥ (ଓଡ଼ିଆ-ଈରାଜୀ)

୧୯୧୬ ପାଇକ୍-ଝିଲକିନ୍ସ (ଈରାଜୀ-ଓଡ଼ିଆ)

୧୯୧୬ ଶବ୍ଦଚକ୍ରବୋଧ ଅଭିଧାନ (ଓଡ଼ିଆ-ଓଡ଼ିଆ)

୧୯୧୮ ଶବ୍ଦମାଳା ଅଭିଧାନ

୧୯୩୧ ଉତ୍କଳ ଅଭିଧାନ, ୩ୟ ସଂ. (ଓଡ଼ିଆ-ଓଡ଼ିଆ)

୧୯୩୨ ସରଳ ଉତ୍କଳ ଅଭିଧାନ (ଓଡ଼ିଆ-ଓଡ଼ିଆ)

୧୯୩୭ ମିଲର୍ (ଈରାଜୀ-ଓଡ଼ିଆ)

୧୯୪୨ ପ୍ରମୋଦ ଅଭିଧାନ (ଓଡ଼ିଆ-ଓଡ଼ିଆ)

ଉପର ସୂଚୀରେ ଲାଲ ଅକ୍ଷରରେ ଲେଖା ବିଷୟ ଉପରେ ମାଉସ ଦର୍ଶିକା (କର୍ସର) ଦବାଇଲେ ସେହି ଅଭିଧାନର ଫାଇଲ ଖୋଲିବ ।
ସେଠାରେ ଦିଆଯାଇଥିବା ସୂଚନା ଅନୁସାରେ ଅଭିଧାନରେ ଶବ୍ଦ ଖୋଜିହେବ ।

Oriya Language Resources

Volume 3, November 2009

Collection of Oriya dictionaries in electronic form

Prepared by

Srujanika

101, Saraswati Kunja, Near Jagamara Bazar, PO: Khandagiri, Bhubaneswar 751030, Orissa, India

email: srujanika@gmail.com, website: <http://www.srujanika.org>

Contents

Preface

History of Dictionary - Gouranga Charan Dash

Oriya Dictionary Listing

Lexicography in India - B. G. Mishra, D. J. Gowda, D. P. Pattanayak

Dictionaty Making in Orissa - Binode Kanungo

Collected dictionaries

1710 Geetabhidhan

1811 Takoor Vocabulary

1841 Sutton v.1 (English-Oriya)

1843 Sutton v.2 (Niaya Alankar, Oriya-Oriya)

1843 Sutton v.3 (Oriya-English)

1868 Miller-Mesra (Oriya-Oriya)

1873 Miller (English-Oriya)

1874 Brooks (Oriya-English)

1883 Sabdanidhi (Oriya-Oriya)

1889 Dwivasi (Oriya-English)

1891 Utkal Abhidhan (Oriya-Oriya)

1892 Apabhramsabodhini

1901 Mulasabdabodhika

1901(1913) Mulasabdabodhika

1907(1921) Koshankura

1909 Baidyaka Abhidhan

1912(1929) Sukha-bodha Abhidhan (Oriya-Oriya)

1913 Biparitarthabodhini

1915 Mugdhabodha Abhidhana

1915 Sudhhibodhaka

1916 Grundy (Oriya-English)

1916 Pike-Wilkins (English-Oriya)

1916 Sabdatattwabodha Abhidhan (Oriya-Oriya)

1918 Sabdamala abhidhan

1931 Utkal Abhidhan, 3rd ed. (Oriya-Oriya)

1932 Saral Utkal Abhidhan (Oriya-Oriya)

1937 Miller (English-Oriya)

1942 Pramoda Avidhana (Oriya-Oriya)

Clicking on the **magenta** entries in the contents above will open the relevant dictionary file, which can then be browsed as per instructions given on the contents page.

ଭୂମିକା

ଶିକ୍ଷା ଓ ବିଜ୍ଞାନ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଆଗ୍ରହ ରଖୁଥିବା ଅନୁଷ୍ଠାନ ସୃଜନିକା ପାଇଁ ଅଭିକ୍ରିୟା ମାଧ୍ୟମରେ ଏବଂ ସରଳ ଭାଷା ଓ ଶୈଳୀର ରଚନା ମାଧ୍ୟମରେ ବିଜ୍ଞାନର ଉପସ୍ଥାପନା ଗୋଟିଏ ବଡ଼ କାମ ହୋଇଆସିଛି । ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ଏହି କାମ କରିବା ଅବସରରେ ବିଭିନ୍ନ ଅଭିଧାନ ତଥା ପୁରୁଣା ଲେଖାର ଅନୁଧ୍ୟାନ କରିବାରେ ଆମର ଆଗ୍ରହ ଆସିଲା । ଏଥିରୁ ଦୁଇଟି ନୂଆ ଧାରାର କାମ ବାହାରିଲା – ଗୋଟିଏ ହେଲା ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ବିଜ୍ଞାନ ରଚନାର ଇତିହାସ ସଂକଳନ କରିବା ଏବଂ ଦ୍ୱିତୀୟରେ ବିଜ୍ଞାନ ଓ ବୈଷୟିକ ଶବ୍ଦରେ ପରିପୁଷ୍ଟ ଏକ ଓଡ଼ିଆ ଇଲେକ୍ଟ୍ରନିକ ଅଭିଧାନ ତିଆରି କରିବା । କାମ ଆରମ୍ଭ କରିବା ସମୟରୁ ହିଁ ଜଣାପଡ଼ିଗଲା ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାର ପୁରୁଣା ବହି ବା ପତ୍ରିକା କେତେ ଦୁର୍ଲଭ । ଅଭିଧାନ ଖୋଜିଲା ବେଳେ ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାକୋଷ (୧୯୩୦-୧୯୪୦) ପାଇବା କଷ୍ଟର କଥା ତ ଥିଲା, ତା’ପରେ ପ୍ରମୋଦ ଅଭିଧାନ (୧୯୪୨) ଦେଖିବାକୁ ମଧ୍ୟ ମିଳୁନଥିଲା । ଏସବୁ ଯେ ଦିନକୁ ଦିନ ଆହୁରି ଦୁର୍ଲଭ ହେବ ବା ପୁରା ଉଦ୍ଧେୟିବେ ସେକଥା ଅତି ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ ଜଣାଯାଉଥିଲା ।

ଏହି ଭୟରୁ ହିଁ ଆରମ୍ଭ ହେଲା ପୁରୁଣା ବହିପତ୍ରର ସଂରକ୍ଷଣ ଦିଗରେ ସୃଜନିକାର ଉଦ୍ୟମ । ଏଥିପାଇଁ ଇଲେକ୍ଟ୍ରନିକ ବା ସାଂଖ୍ୟାୟିତ (ଡିଜିଟାଇଜଡ୍) ରୂପ ହିଁ ସାରା ପୃଥିବୀରେ ପ୍ରାଥମିକତା ପାଉଛି । କାରଣ ଏହି ରୂପରେ ସଂରକ୍ଷିତ ନଥି ସବୁର ବିତରଣ ଖୁବ୍ ସହଜ ହୋଇପାରେ । କିନ୍ତୁ ଏହି କାମରେ ଲାଗୁଥିବା ଯନ୍ତ୍ରପାତିର ମୂଲ୍ୟ ଆମ ପାଇଁ ବେଶ୍ ଅଧିକ ଥିଲା । ଏହି ସବୁକୁ ଆଖିରେ ରଖି କିଛି ସ୍ୱଳ୍ପ ମୂଲ୍ୟର ଉପକରଣ ବିକଶିତ କରିବାରେ ସୃଜନିକା ମନ ବଳାଇଲା । ଏହି ଧାରାରେ ଏବଂ ଯଥେଷ୍ଟ ଆଗ୍ରହୀ କର୍ମୀଙ୍କ ଖଟଣି ବଳରେ ୨୦୦୬ ମସିହାରେ ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାକୋଷକୁ ଇଲେକ୍ଟ୍ରନିକ ରୂପରେ ଯୋଗାଇବା ସମ୍ଭବ ହେଲା । ଅଭିଧାନ ସଂଗ୍ରହ ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଇ ସୃଜନିକା ୨୦୦୮ ମସିହାରେ ଶବ୍ଦତତ୍ତ୍ୱବୋଧ ଅଭିଧାନ (ଗୋପୀନାଥ ନନ୍ଦଗର୍ମା, ୧୯୧୬) ଓ ପ୍ରମୋଦ ଅଭିଧାନ (ପ୍ରମୋଦ ଚନ୍ଦ୍ର ଦେବ, ୧୯୪୨) ଦୁଇଟିର ଇଲେକ୍ଟ୍ରନିକ ରୂପାନ୍ତର ପ୍ରକାଶ କଲା । ଏହି ସମୟରେ ଓଡ଼ିଆ ଅଭିଧାନଗୁଡ଼ିକର ବିରଳତା ବେଶ୍ ଅନୁଭୂତ ହେଲା, ତଥାପି ଏବେ ତିନି ବର୍ଷର କାମ ଫଳରେ ଏବଂ ୭ଟି ଅଭିଧାନର ଇଲେକ୍ଟ୍ରନିକ ନକଲ ବିଦେଶରୁ ଆଣିବା ପରେ ମୁଖ୍ୟ ଓଡ଼ିଆ ଅଭିଧାନଗୁଡ଼ିକର ସଂକଳନ ବୃତ୍ତାନ୍ତ ହୋଇପାରିଛି ।

ଉନ୍ନୋଚିତ ହେବାକୁ ଯାଉଥିବା ସଂକଳନରେ ୧୮୧୧ ମସିହାର ପ୍ରଥମ ମୁଦ୍ରିତ ଓଡ଼ିଆ ‘ଶବ୍ଦସଂଗ୍ରହ’ରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ୧୯୪୨ର ପ୍ରମୋଦ ଅଭିଧାନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରାୟ ୨୦ଟି ଅଭିଧାନ ରହିଛି । କେବଳ ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାକୋଷ ଅଲଗା ହୋଇ ରହିଛି । ଆକାରରେ ଏଗୁଡ଼ିକ ୧୬ରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ୩୦୦୦ ପୃଷ୍ଠା ଯାଏଁ । ଏଗୁଡ଼ିକ ଭିତରେ ରହିଛି ଓଡ଼ିଆ-ଓଡ଼ିଆ, ଓଡ଼ିଆ-ଇଂରାଜୀ ଓ ଇଂରାଜୀ-ଓଡ଼ିଆ ଅଭିଧାନ, ସମାର୍ଥବୋଧକ ଓ ବିପରୀତାର୍ଥବୋଧକ ଶବ୍ଦ ସଂଗ୍ରହ, ଅପଭ୍ରଂଶବୋଧିନୀ (ପ୍ରଚଳିତ ଓଡ଼ିଆ ଶବ୍ଦ କାହାର ବିରୂପତାରୁ ଆସିଛି), ମୂଳଶବ୍ଦବୋଧିକା (କେଉଁ ମୂଳ ସଂସ୍କୃତ ଶବ୍ଦରୁ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଓଡ଼ିଆ ଶବ୍ଦ ଆସିଛି), ବୈଦ୍ୟକ ଅଭିଧାନ (ଭେଷଜ ଶବ୍ଦକୋଷ) ଆଦି ।

କେତେଗୁଡ଼ିଏ ଅଭିଧାନର ମୂଳ ଛପା ରୂପ ଆମେ ପାଇପାରି ନାହିଁ, ତେଣୁ ଫଟୋକପିର ଚିତ୍ର ନେଇ କାମ ଚଳାଇବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହୋଇଛୁ । ତଥାପି କମ୍ପ୍ୟୁଟର ସାହାଯ୍ୟରେ ସେସବୁକୁ ପଠନୀୟ କରିବା ପାଇଁ ଆମେ ଯଥା ସମ୍ଭବ ଚେଷ୍ଟା କରିଛୁ । ଭବିଷ୍ୟତରେ ଯଦି ଏସବୁର ଭଲ ନକଲ ଓ ଅନ୍ୟ କେଉଁ ଅଭିଧାନ ମିଳିବ ତେବେ ତାହାକୁ ଆମେ ବଦଳାଇ ଦେବୁ । ତଥାପି ଆଶା କରୁଛୁ ଯେ ବର୍ତ୍ତମାନର ଅବସ୍ଥାରେ ମଧ୍ୟ ଏହି ସଂକଳନର ବିଶାଳ ଓ ବିବିଧ ଶବ୍ଦ ଭଣ୍ଡାର ଗବେଷକ ତଥା ଭାଷାପ୍ରେମୀଙ୍କ ପାଇଁ ବିଶେଷ ମୂଲ୍ୟବାନ ହେବ । ସିତି ରୂପରେ ଉନ୍ନୋଚିତ ହେବା ସହିତ ଅଳ୍ପ ଦିନ ଭିତରେ ଏହି ସଂଗ୍ରହ ସୃଜନିକାର ୱେବସାଇଟରେ (<http://www.srujanika.org>) ମଧ୍ୟ ବିନାମୂଲ୍ୟରେ ମିଳିପାରିବ ।

ଅନେକ ନୂଆ ପୁରୁଣା ସାଥୀଙ୍କ ଅମୂଲ୍ୟ ସହାୟତା ବିନା ଏହି ସିତି ତିଆରି ସମ୍ଭବ ହୋଇନଥାନ୍ତା । ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଏଠାରେ ମନେ ପକାଇବା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ, ତଥାପି ବହି ବା ଚିତ୍ରରୂପ ଯୋଗାଇ ଥିବାରୁ ଆମେ ଅଧ୍ୟାପକ ସୁଦର୍ଶନ ଆଚାର୍ଯ୍ୟ, ବ୍ରିଟିଶ ଲାଇବ୍ରେରୀ, ଇଣ୍ଡିଆନା ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ଲିଲି ଲାଇବ୍ରେରୀ, ଚିକାଗୋ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ଡକ୍ଟର ଜେମ୍ସ୍ ନାଇ, ପ୍ରବାସୀ ଓଡ଼ିଆ ସାଥୀ ବନଜ ରାୟ, ଓଡ଼ିଶା ରାଜ୍ୟ ସଂଗ୍ରହାଳୟ ଆଦିଙ୍କ ପାଖରେ ବିଶେଷ ଭାବରେ ଋଣୀ । ଅଭିଧାନ ବିଷୟରେ ନାନା ପ୍ରକାରର ପରାମର୍ଶ ପାଇଁ ଅଧ୍ୟାପକ ଗୌରାଙ୍ଗ ଚରଣ ଦାଶଙ୍କ ପ୍ରତି ଏବଂ ଇଲେକ୍ଟ୍ରନିକ ରୂପରେ ପ୍ରମୋଦ ଅଭିଧାନର ପ୍ରକାଶନ ପାଇଁ ଅନୁମତି ଦେଇଥିବାରୁ ଅଖିଳ ଚନ୍ଦ୍ର ଦେବଙ୍କ ପ୍ରତି ଆମେ ବିଶେଷ କୃତଜ୍ଞ । ଅଧ୍ୟାପକ ଦେବୀପ୍ରସନ୍ନ ପଟ୍ଟନାୟକ ଓ ଅଧ୍ୟାପକ ଯତୀନ୍ଦ୍ର ମୋହନ ମହାନ୍ତି ଆମର ସବୁ କାମରେ ବିଶେଷ ଭାବରେ ସମ୍ପୃକ୍ତ, ସେମାନଙ୍କ ବିନା ଏହି କାମଟି ଆଜିର ଅବସ୍ଥାକୁ ଆସିପାରି ନଥାନ୍ତା । ଆଶାକରୁଛୁ ଭବିଷ୍ୟତରେ ମଧ୍ୟ ଆମେ ଏହି ସମସ୍ତଙ୍କର ସହଯୋଗ ପାଇବୁ ଏବଂ ଓଡ଼ିଆ ବହିପତ୍ରର ସଂରକ୍ଷଣ କାମରେ ଆଗେଇ ପାରିବୁ ।

ଏହି କାମରେ ହାତ ମିଳାଇବା ପାଇଁ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଆମର ସାଦର ନିମନ୍ତ୍ରଣ ।

ସୃଜନିକା ପରିବାର

ଯୋଗାଯୋଗ: ସୃଜନିକା, ୧୦୧ ସରସ୍ୱତୀ କୁଞ୍ଜ, ଜାଗମରା ବଜାର ପାଖ, ଡାକ: ଖଣ୍ଡଗିରି, ଭୁବନେଶ୍ୱର ୭୫୧୦୩୦
ଦୂରଭାଷ: (୦୬୭୪) ୨୩୫୦୬୬୪ / ୨୩୫୦୬୪୦
ୱେବସାଇଟ: <http://www.srujanika.org> ଇମେଲ୍: srujanika@gmail.com

ଅଭିଧାନର ଇତିବୃତ୍ତି

ଅଜଣା ଶବ୍ଦଟିଏ ହାବୁଡ଼ିଲେ ତା'ର ଅର୍ଥ ବୁଝିବା ପାଇଁ ଆମେ ଅଭିଧାନ ବା ଡିକ୍ସନାରୀ ଓଲଟାଏ । ଅଭିଧାନ କହିଲେ ଆମେ ଗୋଟିଏ ବହିର କଥା ବୁଝେ ଯେଉଁଥିରେ କୌଣସି ଭାଷାର ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକ ଅକ୍ଷରକ୍ରମରେ ସଜାହୋଇଥାଏ ଏବଂ ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକର ଅର୍ଥ, ବ୍ୟବହାର ବିବିଧତା, ଉଚ୍ଚାରଣ, ଉତ୍ପତ୍ତି ଆଦିର ସୂଚନା ରହିଥାଏ । ତାହା ଛୋଟିଆ ପକେଟ ବହିଟିଏ ହୋଇପାରେ ବା ଏକାଧିକ ଖଣ୍ଡରେ ହଜାର ହଜାର ପୃଷ୍ଠା ଥାଇ ବିରାଟ ଶବ୍ଦକୋଷଟିଏ ହୋଇପାରେ । ତାହା ଏକଭାଷୀ, ଦ୍ଵିଭାଷୀ ବା ବହୁଭାଷୀ ହୋଇପାରେ କିମ୍ବା ବିଜ୍ଞାନ, ଇତିହାସ, ଜୀବନୀ ବା ସଙ୍ଗୀତ ଭଳି ବିଷୟର ଗୋଟିଏ ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ଶବ୍ଦ ସଂଗ୍ରହ ହୋଇପାରେ । ଜଣେ ସାଧାରଣ ମଣିଷ ବା ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ ତା'ର ନିତିଦିନିଆ ପଢ଼ାପଢ଼ିରେ ସାହାଯ୍ୟ ପାଇଁ ଅଭିଧାନ ଖୋଜେ । କିନ୍ତୁ ଭାଷା ବିଷୟରେ, ବିଶେଷ କରି ବିଭିନ୍ନ ଶବ୍ଦର ବିବର୍ତ୍ତନ ଓ ବ୍ୟବହାର ବିଷୟରେ ଅଧିକ ଜାଣିବା ପାଇଁ ବିଶେଷଜ୍ଞମାନେ ମଧ୍ୟ ଉପଯୁକ୍ତ ଅଭିଧାନର ସାହାଯ୍ୟ ନିଅନ୍ତି । ଭାଷାଟିଏ କେତେ ଉନ୍ନତ ତାହା ମଧ୍ୟ ତା'ର ଅଭିଧାନମାନଙ୍କରୁ ଜଣାପଡ଼େ । ଏଭଳି ଏକ ଅତି ମୂଲ୍ୟବାନ ଭାଷା ସାଧନ ବିଷୟରେ ଏଠାରେ କିଛି ଆଲୋଚନା ।

ପୃଥିବୀର ବିଭିନ୍ନ ଭାଷାରେ ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକର ଅର୍ଥକୁ ସହଜ ଓ ସରଳ ଭାବରେ ପ୍ରକାଶ କରିବାର ଉଦ୍ୟମ ବହୁକାଳରୁ ପଣ୍ଡିତମାନଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ହୋଇ ଆସୁଛି । ୧୫ଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ୧୫ଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ପୂର୍ବେ ଅଭିଧାନ ରଚନା କରିଥିଲେ । ଭାରତୀୟ, ଆରବୀୟ, ଗ୍ରୀକ୍ ଓ ରୋମାନମାନେ କିଛି ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକର ଅର୍ଥ ଲେଖି ଅଭିଧାନ ତିଆରି କରୁଥିବା କଥା ଜଣାଅଛି ।

ପୃଥିବୀର ସବୁଠାରୁ ପୁରୁଣା ଅଭିଧାନର ସୂଚନା ମିଳେ ମେସୋପୋଟାମିଆ ସଭ୍ୟତାରେ । ନାଇନ୍ଦେ ଠାରେ ଥିବା ଆସିରିଆ ସମ୍ରାଟ ଅଶୁରବାନିପାଲଙ୍କ ଲାଇବ୍ରେରୀରେ ଏହା ରହିଥିଲା । ସେହି ଅଭିଧାନ ଖ୍ରୀଷ୍ଟପୂର୍ବ ସପ୍ତମ ଶତାବ୍ଦୀରେ ମାଟିର ଲତା ଉପରେ କୁନେଇର୍ମର୍ ଧାରାରେ (ଡିନିକୋଣିଆ ମୂଳ ଥିବା ଲେଖନିର ଚିହ୍ନ ସାହାଯ୍ୟରେ) ଲେଖା ହୋଇଥିଲା । ଏହାପରେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟପୂର୍ବ ପ୍ରାୟ ପଞ୍ଚମ ଶତାବ୍ଦୀରେ ସଂସ୍କୃତ ଭାଷାରେ ଭଉଁଦ ବିଜ୍ଞାନ, ଭେଷଜ ଶାସ୍ତ୍ର ଓ ଜ୍ୟୋତିର୍ବିଜ୍ଞାନ ବିଷୟରେ ଏବଂ ସଂସ୍କୃତ, ତିବ୍ବତୀୟ, ମଙ୍ଗୋଲୀୟ ଓ ଚୀନା ଭାଷାରେ ସାଧାରଣ ଅଭିଧାନମାନ ଲେଖାହୋଇଥିବାର ଜଣାଯାଏ ।

ଆରବ ଭାଷା ଚର୍ଚ୍ଚାର ପ୍ରଭାବରେ ହିବ୍ରୁ ଅଭିଧାନର ସଂକଳନ ଦଶମ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା, ଯଦିଓ ତାହା ଆହୁରି ଆଗରୁ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା ବୋଲି କେହି କେହି ମତ ଦିଅନ୍ତି । ଚୀନା ଭାଷାର ସବୁ ସଙ୍କେତ ଏକାଠି କରି ୧୭୧୬ରେ ଗୋଟିଏ ବିଶେଷ ଅଭିଧାନ ତିଆରି କରାଯାଇଥିଲା । ପ୍ରାୟ ୪୮,୦୦୦ ସଙ୍କେତ ଥିବା ଏହି ଅଭିଧାନ ସେସବୁର କ୍ରମ ପାଇଁ ଯେଉଁ ଧାରା ବିକଶିତ କରିଥିଲା ତାହା ଏବେ ମଧ୍ୟ ବ୍ୟବହୃତ ହେଉଛି ।

ଖ୍ରୀଷ୍ଟୀୟ ୧୦ମ ଶତାବ୍ଦୀ ମଧ୍ୟରେ ସଂସ୍କୃତ ଭାଷାରେ କେତୋଟି ବିଶିଷ୍ଟ କୋଷଗ୍ରନ୍ଥ ସଂକଳିତ ହୋଇଛି । ବିକ୍ରମାଦିତ୍ୟଙ୍କ ରାଜସଭାସ୍ଥିତ ପଣ୍ଡିତ ଅମର ସିଂହଙ୍କ ପ୍ରଣୀତ ‘ଅମରକୋଷ’ ଗ୍ରନ୍ଥ ସଂସ୍କୃତ ଅଭିଧାନର ଇତିହାସରେ ଏକ ପ୍ରାମାଣିକ ଗ୍ରନ୍ଥ ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଏ । ଅମରକୋଷ ବ୍ୟତୀତ ଦଶମ ଶତାବ୍ଦୀ ମଧ୍ୟରେ ସଂକଳିତ କୋଷଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ‘ରସପାଳଙ୍କ କୋଷ’, ଶାଶ୍ଵତ (ଏକ ଶତାବ୍ଦୀ)ଙ୍କ ଅନେକାର୍ଥ ସମୁଦୟ, ମହାଶାପ (ପ୍ରାୟ ୯ମ ଶତାବ୍ଦୀ)ଙ୍କ ଅନେକାର୍ଥ ଧ୍ଵନିମଞ୍ଜରୀ, ହଳାୟୁଧ (ପ୍ରାୟ ୧୦ମ ଶତାବ୍ଦୀ)ଙ୍କ ଅଭିଧାନ ରତ୍ନମାଳା, ଯାଦବ ପ୍ରକାଶ (ପ୍ରାୟ ୧୦/୧୧ଶ ଶତାବ୍ଦୀ)ଙ୍କ ବୈଜୟନ୍ତୀ କୋଷଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରଧାନ । ୧୦ମ

ଶତାବ୍ଦୀ ପରେ ସଂସ୍କୃତ କୋଷଗ୍ରନ୍ଥ ସୃଷ୍ଟିରେ ବୈଚିତ୍ର୍ୟ ବିଶେଷ ଭାବରେ ପରିଲକ୍ଷିତ ହୁଏ । ଏକାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଓଡ଼ିଶାର ରାଜା ପୁରୁଷୋତ୍ତମଦେବ ମଧ୍ୟ ‘ତ୍ରିକାଣ୍ଡ କୋଷ’ ନାମକ ଏକ ସଂସ୍କୃତ କୋଷଗ୍ରନ୍ଥ ସଂକଳନ କରିଥିବା କଥା ଜଣାଯାଏ ।

ସଂସ୍କୃତ ଭାଷା ପରି ଭାରତୀୟ ପ୍ରାକୃତ ଭାଷାଗୁଡ଼ିକରେ କୋଷଗ୍ରନ୍ଥ ସଂକଳିତ ହୋଇଥିବାର ଜଣାଯାଏ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ତାହା ହୋଇଥିବାର ସମ୍ଭାବନା ବେଶ୍ ଅଧିକ । ଏହି ସମୟରେ କେତେକ ଜୈନ ଓ ବୌଦ୍ଧ ପଣ୍ଡିତ ମଧ୍ୟ କୋଷଗ୍ରନ୍ଥ ସଂକଳନ କରିଥିବାର ଅନୁମାନ କରାଯାଏ ।

ଇରୋପୀୟ ଅଭିଧାନ

ଇଉରୋପ ଭୂଖଣ୍ଡରେ ଅଭିଧାନ ଲେଖା ଖ୍ରୀଷ୍ଟୀୟ ଷୋଡ଼ଶ ଶତକରେ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା । ପ୍ରାୟ ୧୫ଶ ଶତାବ୍ଦୀ ବେଳକୁ ଇଂରାଜୀ ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକୁ ସଂକଳନ କରିବା ପାଇଁ ପଣ୍ଡିତମାନେ ଆଗେଇ ଆସିଲେ । ଏହି ଶତକର ମଧ୍ୟଭାଗ, ପ୍ରାୟ ୧୪୪୦ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ବେଳକୁ ଜଣେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟୀୟ ପାଦ୍ରୀ ଶବ୍ଦ ସଂକଳନ କାର୍ଯ୍ୟରେ ମନୋନିବେଶ କରିଥିଲେ । ଲାଟିନ୍ ଭାଷାରେ ଗ୍ରନ୍ଥଟିର ନାମ ଥିଲା “ପ୍ରାୟୋଗିଅମ୍ ପାର୍ଭୁଲୋରମ୍ ସିଡେ କ୍ଲୁରିକୋରମ୍” (ପିଲା ବା ପାଦ୍ରୀଙ୍କ ପାଇଁ ଭଣ୍ଡାରଘର) । ପ୍ରାୟ ୧୨,୦୦୦ ଶବ୍ଦ ସଂକଳିତ ଉକ୍ତ ଗ୍ରନ୍ଥକୁ କେହି କେହି ଲାଟିନ୍ ଓ ଇଂରାଜୀ ଭାଷାର ଏକ “ସ୍ପାର୍ଟ ବୁକ୍” ବୋଲି କୁହନ୍ତି ।

ସାମୁଏଲ ଜନ୍ସନଙ୍କ ଆଧୁନିକ କୋଷଗ୍ରନ୍ଥର ଜନକ ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଏ । ୧୭୫୫ ମସିହାରେ ତାଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ସଂକଳିତ “ଡିକ୍ସନାରୀ ଅଫ୍ ଦ ଇଂଲିଶ୍ ଲାଙ୍ଗୁଏଜ୍” ଗ୍ରନ୍ଥ ଦୁଇଟି ଭାଗରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଲା । ଗ୍ରନ୍ଥଟି ପୂରା ହେବାକୁ ଆଠବର୍ଷରୁ ବେଶୀ ସମୟ ଲାଗିଥିଲା । ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକୁ ସଂକଳନ କରିବାପାଇଁ ଜନସନ୍ ଶତାଧିକ ପଣ୍ଡିତଙ୍କୁ ଆପଣାର ସହଯୋଗୀ ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ଭାଷାର ମୌଳିକତା ରକ୍ଷା କରିବା ପାଇଁ ଫରାସୀ ଓ ଲାଟିନ୍ ଭାଷାର ପଣ୍ଡିତମାନେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ ସହ ଯୋଗଦେଲେ । ସମକାଳରେ ଭାଷାର ଲିଖନ ଓ ଉଚ୍ଚାରଣରେ ଯେଉଁ ଦ୍ରୁତ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟୁଥିଲା ସେ ଧାରାକୁ ପ୍ରତିହତ କରିବା ଥିଲା ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରଧାନ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ।

ଇଂରାଜୀ ଭାଷା ଓ ସାହିତ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ ଜନ୍ସନ୍ ଜଣେ ଅସାଧାରଣ ପଣ୍ଡିତ ଥିଲେ । ବିଭିନ୍ନ ଗ୍ରନ୍ଥରୁ ଉଦାହରଣମାନ

ସଂଗ୍ରହ କରି ଶବ୍ଦର ଅର୍ଥକୁ ସରଳ, ବୋଧଗମ୍ୟ ଓ ଯଥାର୍ଥ ଭାବରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରିବା ପାଇଁ ସେ ଅକ୍ଳାନ୍ତ ପରିଶ୍ରମ କରିଥିଲେ । ଭାଷାର ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟ ରକ୍ଷା କରିବା ଦିଗରେ ସେ ଅଧିକ ଗୁରୁତ୍ୱ ଆରୋପ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକର ପରିବର୍ତ୍ତନର ଦିଗକୁ ମଧ୍ୟ ସେ ଚତୁରତାର ସହ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରୁଥିଲେ ।

ଆମେରିକାର ଅବଦାନ

ନୋଆ ଷ୍ଟେବେରଙ୍କ “ଷ୍ଟେବେର ଡିକ୍ସନାରୀ” ଆମେରିକୀୟମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସଂକଳିତ ଇଂରାଜୀ ଅଭିଧାନଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ଉପାଦେୟ ଓ ନିର୍ଭରଯୋଗ୍ୟ । ଅଭିଧାନ ସଂକଳନ କରିବା ପୂର୍ବରୁ ଷ୍ଟେବେର ଇଂରାଜୀ ଭାଷାର ଉଚ୍ଚାରଣ ଓ ବ୍ୟାକରଣ ଆଦି ସମ୍ପର୍କରେ ତିନିଟି ଗ୍ରନ୍ଥ ୧୭୮୩ରୁ ୧୭୮୫ ଭିତରେ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ । ଶବ୍ଦର ଉଚ୍ଚାରଣ ଓ ଲିଖନ ମଧ୍ୟରେ ଅଭେଦ ସମ୍ପର୍କ ରହିବା ଉପରେ ସେ ଅଧିକ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଉଥିଲେ । ଏହି ଆଦର୍ଶରେ ୧୮୦୬ ମସିହାରେ ସେ ପ୍ରାୟ ୪୦,୦୦୦ ଶବ୍ଦର “ଏ କମ୍ପ୍ରେହିଏନ୍ସିଭ୍ ଡିକ୍ସନାରୀ ଅଫ୍ ଇଂଲିଶ୍ ଲାଙ୍ଗୁଏଜ୍” ପ୍ରକାଶ କଲେ । ମାତ୍ର ୧୮୨୮ ମସିହାରେ ଦୁଇଟି ଭାଗରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିବା “ଆନ୍ ଆମେରିକାନ ଡିକ୍ସନାରୀ ଓଫ୍ ଦି ଇଂଲିଶ୍ ଲାଙ୍ଗୁଏଜ୍” ଗ୍ରନ୍ଥକୁ ଷ୍ଟେବେରଙ୍କର ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ କୃତି ଭାବରେ ଧରାଯାଏ ।

ଷ୍ଟେବେରଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ତାଙ୍କ ଅଭିଧାନର ବହୁ ସଂସ୍କରଣ ପ୍ରକାଶ ପାଇଛି । ୧୯୬୩ ମସିହାରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିବା ଷ୍ଟେବେର ଡିକ୍ସନାରୀ ପାଇଁ ପ୍ରାୟ ୪୯୫୫ ଭାଷାତତ୍ତ୍ୱବିତ୍ ଏବଂ ଶହଶହ ସହଯୋଗୀ ୧୯୩୪ରୁ ୬୩ ମସିହା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅକ୍ଳାନ୍ତ ପରିଶ୍ରମ କରିଥିଲେ । ଏହାର ମୁଖ୍ୟବନ୍ଧରେ ଉଲ୍ଲେଖ ରହିଛି, “ସଂକଳନର କାର୍ଯ୍ୟକୁ ସମ୍ପନ୍ନ କରିବା ଲାଗି ସାତଶହ ସତାବନ ମଣିଷବର୍ଷ ବ୍ୟୟ କରାଯାଇଛି ।” ଅର୍ଥାତ୍ ଜଣେ ମାତ୍ର ବ୍ୟକ୍ତି କାମ କରିଥିଲେ ଏହି କାମ ପାଇଁ ତାଙ୍କୁ ସାତଶହ ସତାବନ ବର୍ଷ ଲାଗିଥାନ୍ତା ।

ଅଭିଧାନର ଏହି ସଂସ୍କରଣରେ ପ୍ରାୟ ସାଢ଼େ ଚାରି ଲକ୍ଷ ଶବ୍ଦ ସ୍ଥାନ ପାଇଛି । ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକର ସ୍ପଷ୍ଟ ଧାରଣା ପାଇଁ ବିଭିନ୍ନ ବହି, ପତ୍ରିକାରୁ ପ୍ରାୟ ଦୁଇଲକ୍ଷ ଉଦାହରଣ ସହ ୩,୦୦୦ ଫଟୋଟିପ୍ତ ଉଦ୍ଧୃତ କରାଯାଇଛି । ଏହାଛଡ଼ା ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକର ବ୍ୟବହାରର ବିଶେଷତା ଦେଖାଇବା ପାଇଁ ପ୍ରାୟ ୧୪,୦୦୦ ଲେଖକଙ୍କ ଲେଖାରୁ ଉଦ୍ଧୃତିମାନ ସଂଗ୍ରହ କରାଯାଇଛି । ଏଥିପାଇଁ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଥିବା ପ୍ରାୟ ଏକକୋଟି ଫାଇଲ ଏବେ ମଧ୍ୟ ଅଭିଧାନର କାର୍ଯ୍ୟାଳୟରେ ସଂରକ୍ଷିତ ହୋଇ ରହିଛି । ଏଥିରୁ ଜଣାଯାଏ ଯେ, ଶହ ଶହ ପଣ୍ଡିତ, ଇଂରେଜୀ ଭାଷାରେ ପ୍ରକାଶିତ ପ୍ରାୟ ସବୁ ବହି ଓ ପତ୍ରିକା ଅଧ୍ୟୟନ କରି ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକର ଉତ୍ପତ୍ତିତତ୍ତ୍ୱ, ଇତିହାସ ଓ ବ୍ୟବହାରବିଧି ସମ୍ପର୍କରେ ସଚେତନ ହୋଇ ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକୁ ସଂକଳନର ପରିସରଭୁକ୍ତ କରିବା ପାଇଁ ଉଦ୍ୟମ କରିଥିଲେ । କେବଳ ସେତିକି ନୁହେଁ, କେଉଁ କେଉଁ ଶବ୍ଦ ଅଭିଧାନରେ ରହିବ, ସେଥିପାଇଁ ଭାଷାବିଦ୍ମାନଙ୍କର ମତାମତ ମଧ୍ୟ ସଂଗ୍ରହ କରାଯାଉଥିଲା । ଏହି ଅଭିଧାନ କାମରେ ଏକକୋଟି ଅଶୀଲକ୍ଷ ଟଙ୍କା ଖର୍ଚ୍ଚ ହୋଇଥିବାର ଜଣାଯାଏ ।

ଅକ୍ସଫୋର୍ଡ୍ ଡିକ୍ସନାରୀ

ପୃଥିବୀ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଅକ୍ସଫୋର୍ଡ୍ ଡିକ୍ସନାରୀ ଉଭୟ ଆମେରିକା ଓ ଇଂଲଣ୍ଡର ଭାଷା ବିଜ୍ଞାନର ଅନେକ ବିଖ୍ୟାତ ପଣ୍ଡିତମାନଙ୍କର

ସ୍ତମ୍ଭରେ ସଂକଳିତ । ଅଭିଧାନର ମୁଖ୍ୟ ସଂକଳକ ଥିଲେ ଇଂଲଣ୍ଡର ଜେମ୍ସ ଏ.ଏଚ୍. ମରେ । ୧୮୫୭ ମସିହାରେ ଅଭିଧାନର ପ୍ରାଥମିକ କାର୍ଯ୍ୟ ଆରମ୍ଭ ହେଲା ଏବଂ ୧୮୭୮ ମସିହାରେ ନମୁନା ସ୍ୱରୂପ ଏହାର କେତେକ ଶବ୍ଦ ସଂକଳନ କରାଗଲା । ନମୁନା ଉପରେ ମିଳିଥିବା ମତାମତକୁ ନେଇ ପଣ୍ଡିତମାନେ ସଂକଳନକୁ ଅଧିକ ମାର୍ଜିତ କରିବାରେ ଲାଗିଲେ । ସେ ସମୟରେ ଇଂରାଜୀ ଭାଷାରେ ପ୍ରକାଶିତ ପ୍ରାୟ ସବୁ ବହି ଓ ପତ୍ରିକା ଅଭିଧାନର କାର୍ଯ୍ୟାଳୟରେ ପଢ଼ାଯିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକର ପ୍ରୟୋଗବିଧି, ଉତ୍ପତ୍ତିତତ୍ତ୍ୱ ଓ କ୍ରମବିବର୍ତ୍ତନ ସମ୍ପର୍କରେ ଅନୁଶୀଳନ କରାଯାଉଥିଲା ।

ଇଂଲଣ୍ଡ ଓ ଆମେରିକାର ଆଠଶହରୁ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ସହଯୋଗୀ ଓ ବହୁ ସାଧାରଣ ଲୋକଙ୍କ ଅକ୍ଳାନ୍ତ ଉଦ୍ୟମରେ ପ୍ରାୟ ୩୫ ଲକ୍ଷ ବାକ୍ୟାଂଶ ସଂଗ୍ରହ କରାଗଲା । ଶବ୍ଦ ସଂକଳନ କାର୍ଯ୍ୟ ସମାପ୍ତ ହେବାକୁ ପ୍ରାୟ ସତୁରୀ ବର୍ଷ ସମୟ ଲାଗି ଥିବାରୁ ଆରମ୍ଭରୁ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିବା ଅନେକ ପଣ୍ଡିତଙ୍କ ଭାଗ୍ୟରେ ଏହାର ପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରକାଶ ଦେଖିବା ସମ୍ଭବ ହୋଇ ପାରିନଥିଲା । କେବଳ ବର୍ଷମାଳା-ଅନୁକ୍ରମରେ ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକୁ ସଜାଇବା ପାଇଁ ୩୦ ଜଣ ସହକାରୀ ସଂକଳକଙ୍କୁ ବିନା ବେତନରେ ଦୀର୍ଘଦିନ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା ।

ସଂକଳିତ ଅଭିଧାନର ପ୍ରଥମ ନାଁ ଥିଲା “ନିଉ ଇଂଲିଶ୍ ଡିକ୍ସନାରୀ ଅନ୍ ହିଷ୍ଟୋରିକାଲ୍ ପ୍ରିନ୍ସିପଲ୍ସ”, କିନ୍ତୁ ପରେ କେବଳ “ଅକ୍ସଫୋର୍ଡ୍ ଡିକ୍ସନାରୀ” ଭାବରେ ଚାହା ପରିଚିତ ହେଲା । ଅଭିଧାନର ମୁଖ୍ୟବନ୍ଧରେ ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକର ସଜ୍ଜିକରଣ, ଉତ୍ପତ୍ତିତତ୍ତ୍ୱ, ଉଚ୍ଚାରଣ ଓ କାଳକ୍ରମିକ ବ୍ୟବହାର ବିଧି ସମ୍ପର୍କରେ ନାନା ବିଷୟ ଉଲ୍ଲେଖ ରହିଛି । ମୂଳ ଅଭିଧାନ ପ୍ରକାଶ ପାଇବା ପରେ ଏହାର ସାଧାରଣ ସଂସ୍କରଣ ମଧ୍ୟ ପ୍ରକାଶ ପାଇଲା । କୌଣସି ଏକ ବିଶିଷ୍ଟ ଗ୍ରନ୍ଥର ସଂକ୍ଷିପ୍ତକରଣ କାର୍ଯ୍ୟ ଅପେକ୍ଷାକୃତ ସହଜ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଏଥିପାଇଁ ୨୯ ବର୍ଷ ଲାଗିଗଲା ।

ଜନ୍ମସନ୍ଧ୍ୟାଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଇଂରାଜୀ ଭାଷାରେ ସଂକଳିତ ଅଭିଧାନର ସଂଖ୍ୟା ପୃଥିବୀର ଅନ୍ୟ ଭାଷାଗୁଡ଼ିକ ତୁଳନାରେ ସର୍ବାଧିକ ବୋଲି ଜଣାଯାଏ । ଆନ୍ତର୍ଜାତିକ ଭାଷା ହେବାର ଖ୍ୟାତି, ଆଜି ଇଂରାଜୀଭାଷାକୁ ହିଁ ବିଶ୍ୱଦରବାରରେ ଏତେ ସମୃଦ୍ଧି ଆଣିଦେଇ ପାରିଛି ।

ଭାରତୀୟ ଉଦ୍ୟମ

ସଂସ୍କୃତ ଭାଷାରେ କୋଷଗ୍ରନ୍ଥ ସଂକଳନ ବେଶ୍ ଆଗରୁ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଅନ୍ୟ ସବୁ ଭାରତୀୟ ଭାଷାରେ ଏହି ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ କାର୍ଯ୍ୟ କେବେ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା, ତାହା ଠିକ୍ ଭାବରେ ଜଣା ନାହିଁ । ତେବେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟୀୟ ନବମ/ଦଶମ ଶତାବ୍ଦୀ ପରେ ପ୍ରାକୃତ ଭାଷାର ବିଭିନ୍ନ କୋଷଗ୍ରନ୍ଥ ମିଳିପାରିଛି । ସେହି ସମୟରେ କେତେ ପ୍ରାକୃତ ଭାଷାରେ ସଂସ୍କୃତ ଭାଷାର ପାରିଭାଷିକ ପ୍ରାକୃତ ଶବ୍ଦ ସଂକଳନ କରିବାର ଉଦ୍ୟମ କରାଯାଇଥିଲା । ଭାରତୀୟ ଆଞ୍ଚଳିକ ଭାଷାରେ ସଂକଳିତ ଶବ୍ଦକୋଷ ସଂସ୍କୃତ କୋଷଗ୍ରନ୍ଥର ରୀତି ଓ ଆଦର୍ଶରେ ହିଁ ବିକଶିତ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା ।

କବିତା ରଚନାର ମାର୍ଗ ସୁଗମ କରିବା ପାଇଁ ଗୀତ ଆକାରରେ ଶବ୍ଦ ସଂକଳନ କାର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରଥମେ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା । ସାଧାରଣ ଅଭିଧାନରେ ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକ ଏକା ଅକ୍ଷରରେ ଆରମ୍ଭ ହେଉଥିବା କ୍ରମରେ ରଖାଯାଏ । କିନ୍ତୁ ଗୀତାଭିଧାନରେ ସମାନ ଅକ୍ଷରରେ ସରୁଥିବା ଶବ୍ଦ

ସବୁ ଏକାଠି ରହିଥାଏ । ଗୀତ ଲେଖିବା ବେଳେ ପଦ ଛିଣ୍ଡାଇବାର ଚାହିଦାକୁ ଆଖିରେ ରଖି ଏପରି କରାଯାଇଥିଲା ।

ଏଭଳି ଅଭିଧାନ ସଂକଳନ ପ୍ରଥମେ ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତୀୟ ଭାଷାଗୁଡ଼ିକରେ, ବିଶେଷ କରି ତାମିଲ ଓ କନ୍ନଡ଼ ଭାଷାରେ, କରାଯାଇଥିଲା । ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ କବି ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜଙ୍କ “ଗୀତାଭିଧାନ” ସମଗ୍ର ଉତ୍ତର-ପୂର୍ବ ଭାରତୀୟ ଭାଷାଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ସଂକଳିତ ହୋଇଥିବା ଏକମାତ୍ର ଅଭିଧାନ । ଗ୍ରହଣି ପ୍ରାୟ ୧୭୧୦ ମସିହା ମଧ୍ୟରେ, କବିଙ୍କ ଯୁବକ ଅବସ୍ଥାରେ ରଚିତ ହୋଇଥିବାର ଅନୁମାନ କରାଯାଏ । କିନ୍ତୁ ତାହା ଛପାଯାଇଥିଲା ୧୮୭୦ ମସିହାରେ । ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜ ନିଜେ ତାଙ୍କ ଗୀତାଭିଧାନର ବର୍ଣ୍ଣନା ଏହିପରି ଦେଇଛନ୍ତି -

“କ ଠାରୁ ଷ ଯାଏ ପ୍ରାନ୍ତାକ୍ଷର ଘେନି
ବର୍ଗ ବର୍ଗ ଏ ହୋଇବ,
ଏକା ଶବ୍ଦକୁ ନାନାର୍ଥେ ବୁଝାଇ
କବିଙ୍କୁ ପ୍ରମୋଦ ଦେବ ।”

ଏହି ଅଭିଧାନଗୁଡ଼ିକ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ ଭାରତୀୟ ଭାଷାରେ ଗୀତାଭିଧାନ ସଂକଳିତ ହୋଇଥିବାର ଜଣାଯାଏ ନାହିଁ । ତେଲୁଗୁ ଭାଷାରେ ସପ୍ତଦଶ ଓ ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀ ମଧ୍ୟରେ ଅମରକୋଷ ଓ ବିଶ୍ଵକୋଷ ଭଳି ବହୁ କୋଷଗ୍ରନ୍ଥ ସଂକଳିତ ହୋଇଥିଲା । ପ୍ରାୟ ଏକାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ବିଖ୍ୟାତ ଜୈନ ପଣ୍ଡିତ ହେମଚନ୍ଦ୍ର ମଧ୍ୟ ଗୁଡୁରାଟୀ ଭାଷାରେ ଅଭିଧାନ ଚିନ୍ତାମଣି, ଅନେକାର୍ଥ ସଂଗ୍ରହ, ନିର୍ଦ୍ଦେଶକୋଷ ଓ ଦେଶୀ ନାମମାଳା ନାମରେ ଚାରିଗୋଟି ଅଭିଧାନ ସଂକଳନ କରିଥିଲେ ।

ଆଧୁନିକ ଭାରତୀୟ ଅଭିଧାନ

ଇଂରେଜମାନେ ଭାରତର ବିସ୍ତୃତ ଭୂଖଣ୍ଡର ଶାସକ ହୋଇସାରିଲା ପରେ ଆପଣା ଭାଷାର ଶବ୍ଦ ସଂକଳନ ପଦ୍ଧତି ଅନୁସାରେ ସଂସ୍କୃତଭାଷାରେ ମଧ୍ୟ ବହୁ ଏକଭାଷୀ ଓ ଦ୍ଵିଭାଷୀ ଅଭିଧାନମାନ ସଂକଳନ କରିଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଜର୍ମାନ ଜାତିର ଅବଦାନ ଯଥେଷ୍ଟ ବେଶୀ । ସଂସ୍କୃତ ଭାଷାର ଆଧୁନିକ କୋଷଗ୍ରନ୍ଥଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ବରଦାପ୍ରସାଦ ବସୁ ଓ ହରିଚରଣ ବସୁଙ୍କ ଶବ୍ଦକଳ୍ପଦ୍ରୁମ, ମୋନିଅର ଝିଲିଅମ୍‌ଙ୍କର ଏବଂ ବାମନ ଶିବରାମ ଆଞ୍ଚେଙ୍କର ସଂସ୍କୃତ-ଇଂରାଜୀ ଅଭିଧାନଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରଧାନ ।

ଆଧୁନିକ ଭାରତୀୟ ଭାଷାଗୁଡ଼ିକରେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ରୀତିରେ ସଂକଳିତ ଅଭିଧାନର ଇତିହାସ ବେଶୀ ଲମ୍ବା ନୁହେଁ । ବଣିକ ଇଂରେଜ ଜାତି ଭାରତରେ ଆପଣାର ଶାସନ, ବ୍ୟବସାୟ ଓ ଖ୍ରୀଷ୍ଟଧର୍ମ ପ୍ରଚାରର ସୁବିଧା ପାଇଁ ବିଭିନ୍ନ ଭାରତୀୟ ଭାଷାକୁ ଜାଣିବାର ଆବଶ୍ୟକତା ଅନୁଭବ କରିଥିଲେ । ଏଥିପାଇଁ ସେମାନେ ନିଜ ଦେଶର ଶବ୍ଦ-ସଂକଳନ ରୀତିରେ ଏ ଦେଶର ପ୍ରାଦେଶିକ ଶବ୍ଦାବଳୀକୁ ସଂକଳନ କରିବା ପାଇଁ ଉଦ୍ୟମ ଆରମ୍ଭ କରିଦେଇଥିଲେ । ଆଧୁନିକ ଭାରତୀୟ ଭାଷାଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ଜର୍ଜ ଫରଗୁସନଙ୍କ “ଏ ଡିକ୍ଟନାରୀ ଅଫ୍ ଦ ହିନ୍ଦୁସ୍ଥାନୀ ଲାଙ୍ଗୁଏଜ, ଇଂଲିଶ-ହିନ୍ଦୁସ୍ଥାନୀ ଆଣ୍ଡ ହିନ୍ଦୁସ୍ଥାନୀ-ଇଂଲିଶ” (୧୭୭୩) ଗ୍ରନ୍ଥକୁ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ରୀତିରେ ସଂକଳିତ ପ୍ରଥମ ଭାରତୀୟ କୋଷଗ୍ରନ୍ଥ ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଏ । ମାତ୍ର ରୋମାନ ଲିପିରେ ଲିଖିତ ଓ

୧୭୪୩ ମସିହାରେ ଲିପ୍‌ବନ୍ଦରୁ ପ୍ରକାଶିତ ମାନୋଏଲ୍ ଦା ଆସମପିଆନଙ୍କ ବଙ୍ଗଳା-ପର୍ତ୍ତୁଗୀଜ ଅଭିଧାନ ଭାରତୀୟ ଭାଷାଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରଥମ ବୋଲି ମତ ମଧ୍ୟ ରହିଛି । ଏହା ପରେ ପରେ ୧୭୯୩ରୁ ୧୮୦୭ ଭିତରେ ତିନିଟି ବଙ୍ଗଳା/ଇଂରାଜୀ ଓ ପ୍ରଥମ ତାମିଲ-ଇଂରାଜୀ ଅଭିଧାନ ପ୍ରକାଶ ପାଇଲା । ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଏହି କେତୋଟି ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ ଅଭିଧାନ ସଂକଳିତ ହୋଇଥିବାର ଜଣାଯାଏ ନାହିଁ ।

ଉନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ପ୍ରାୟ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଆଧୁନିକ ଭାରତୀୟ ଭାଷାରେ ଇଂରେଜମାନେ ଅଭିଧାନ ସଂକଳନ କାମ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ । ସେମାନେ ପ୍ରଥମେ ଇଂରାଜୀ ଶବ୍ଦମାଳା ସହିତ ଅନ୍ୟ ଭାଷାର ପାରିଭାଷିକ ଶବ୍ଦ ଯୋଡ଼ି ଦ୍ଵିଭାଷୀ ଅଭିଧାନମାନ ସଂକଳନ କରିବାକୁ ଉଦ୍ୟମ କରିଥିଲେ । ସେହି ସମୟରେ କିଛି ଭାରତୀୟ ମଧ୍ୟ ନିଜ ନିଜ ଭାଷାରେ ଅଭିଧାନ ସଂକଳନ ଦିଗରେ ମନ ଦେଇଥିଲେ । ଏଭଳି ଭାରତୀୟ ଉଦ୍ୟମ ଭିତରେ ୧୮୧୭ ସାଲରେ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ବିଦ୍ୟାବାଗୀଶଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ସଂକଳିତ ଏକଭାଷୀ “ବାଙ୍ଗଲାଭାଷା ଅଭିଧାନ” ସର୍ବପ୍ରଥମ ଭାବରେ ଗୃହୀତ ।

ଭାରତୀୟ ଅଭିଧାନ - ବିକାଶ ଓ ଛିଟି

ଏହି ଭିତରେ ବିଭିନ୍ନ ଭାରତୀୟ ଭାଷାରେ ବହୁ ଅଭିଧାନ ସଂକଳିତ ହୋଇଛି । ବ୍ୟକ୍ତିବିଶେଷଙ୍କ ଉଦ୍ୟମରେ ସଂକଳିତ ଅଭିଧାନଗୁଡ଼ିକର ସଂଖ୍ୟା ସର୍ବାଧିକ । ଏକଭାଷୀ, ଦ୍ଵିଭାଷୀ, ତ୍ରିଭାଷୀ ଓ ବହୁଭାଷୀ ଅଭିଧାନଗୁଡ଼ିକ ବ୍ୟତୀତ ବିଭିନ୍ନ ଭାଷାରେ ନାନା ଜାତିର ବିଶେଷ ଅଭିଧାନମାନ ସଂକଳିତ ହୋଇଥିବାର ଜଣାଯାଏ । ବଙ୍ଗଳା, ହିନ୍ଦୀ, ଓଡ଼ିଆ, ସିନ୍ଧୀ, କନ୍ନଡ଼ ଭାଷାରେ ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକର ବ୍ୟୁତ୍ପତ୍ତିମୂଳକ; ବଙ୍ଗଳା ଓ ଗୁଡୁରାଟୀ ଭାଷାରେ ପ୍ରାକୃତ ଶବ୍ଦମାଳା, ବଙ୍ଗଳା, ହିନ୍ଦୀ, ଗୁଡୁରାଟୀ ଓ ସିନ୍ଧୀ ଭାଷାରେ ଜୀବନୀମୂଳକ ଅଭିଧାନ ଆଦି ଏଥିରୁ କିଛି । ଏହାଛଡ଼ା ଧର୍ମ, ଦର୍ଶନ, ଇତିହାସ, ପୁରାଣ, ଭୂଗୋଳ, ବୈଦ୍ୟକ ବା ଆୟୁର୍ବେଦ, ଜ୍ୟୋତିଷ, ଆଞ୍ଚଳିକ ଶବ୍ଦାବଳୀ ଏବଂ ବିଷୟଭିତ୍ତିକ କୋଷଗ୍ରନ୍ଥମାନ ମଧ୍ୟ ସଂକଳିତ ହୋଇଛି ।

ଭାରତୀୟ ଭାଷାଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ବଙ୍ଗଳା, ଗୁଡୁରାଟୀ ଓ କନ୍ନଡ଼ ଭାଷାରେ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ଅଭିଧାନ ସଂକଳିତ ହୋଇଥିବାର ଜଣାଯାଏ । ବଙ୍ଗଳା ଭାଷାରେ ଏ ଯାବତ୍ ତିନିଶହରୁ ଅଧିକ କୋଷଗ୍ରନ୍ଥ ପ୍ରକାଶ ପାଇଲାଣି । କନ୍ନଡ଼ ଭାଷାରେ ପ୍ରାୟ ୭୦, ଗୁଡୁରାଟୀରେ ପ୍ରାୟ ୪୭, ତାମିଲରେ ପ୍ରାୟ ୪୨, ତେଲୁଗୁ ଭାଷାରେ ପ୍ରାୟ ୪୦, ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ପ୍ରାୟ ୪୦ ଓ ସିନ୍ଧୀ ଭାଷାରେ ପ୍ରାୟ ୩ରୁ ଅଧିକ ଅଭିଧାନ ପ୍ରକାଶ ପାଇଛି ।

ଏହାଛଡ଼ା ପ୍ରାୟ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଭାରତୀୟ ଭାଷାରେ ଜ୍ଞାନବିଜ୍ଞାନର ବିଭିନ୍ନ ବିଭାଗର ଅଭିଜ୍ଞାନ ଗ୍ରନ୍ଥମାନ (ଗ୍ଲୋସାରୀ) ପ୍ରକାଶ ପାଇଲାଣି । ବିଜ୍ଞାନ-ବିଷୟ-ଭିତ୍ତିକ (ରେସାୟନବିଜ୍ଞାନ, ଜୀବବିଜ୍ଞାନ, ଉଦ୍ଭିଦବିଜ୍ଞାନ, ପଦାର୍ଥବିଜ୍ଞାନ, ନୃତତ୍ତ୍ଵ) ଅଭିଜ୍ଞାନ ଗ୍ରନ୍ଥଗୁଡ଼ିକ ସାଧାରଣ ଜନତାର ବହୁ ଉପକାରରେ ଆସିପାରୁଛି ।

ସଂଯୋଗୀ ଭାଷା ଇଂରାଜୀ ଓ ହିନ୍ଦୀ

ବିଂଶ ଶତକର ଦ୍ଵିତୀୟ ଦଶକ ପୂର୍ବରୁ ମୁଖ୍ୟତଃ ଇଂରାଜୀ ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକର ପ୍ରତିଶବ୍ଦ ବିଭିନ୍ନ ଭାରତୀୟ ଭାଷାରେ ପ୍ରକାଶ କରାଯିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଭାରତୀୟ ଭାଷାଗୁଡ଼ିକର ଇଂରାଜୀ

ପ୍ରତିଶବ୍ଦ ସମ୍ବଳିତ କୋଷଗ୍ରନ୍ଥମାନ ସଂକଳିତ ହେଉଥିଲା । ତେଣୁ ଇଂରାଜୀ ଭାରତୀୟ ଭାଷାଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ଅର୍ଥ ଅବବୋଧର ମାଧ୍ୟମ ଭାଷା ଭାବରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲା । ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ପଣ୍ଡିତମାନେ ଅଧିକ ସଚେତନ ଭାବରେ ଭାରତୀୟ ଭାଷାଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ସମ୍ପର୍କକୁ ସୁଦୃଢ଼ କରିବା ଓ ଅର୍ଥ ଅବବୋଧର ମାର୍ଗକୁ ସହଜ ତଥା ସୁଗମ କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଦ୍ଵିଭାଷୀ, ତ୍ରିଭାଷୀ, ବହୁଭାଷୀ ଅଭିଧାନମାନ ସଂକଳନ କରିବାରେ ଲାଗିଲେ । ସଂସ୍କୃତ ଭାଷା ଦ୍ଵାରା ପ୍ରାୟ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଭାରତୀୟ ଭାଷା ବହୁ ଭାବରେ ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇଥିବାରୁ ଏ ଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ଗଭୀର ସମ୍ପର୍କ ରହିଛି । ଅନୁଶୀଳନରୁ ଜଣାଯାଏ, ହିନ୍ଦୀ ଭାଷାର ପାରିଭାଷିକ ଅର୍ଥ ପ୍ରାୟ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଭାରତୀୟ ଭାଷାରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଛି । ହିନ୍ଦୀ ପଛକୁ ବଙ୍ଗଳା, ଗୁଜୁରାଟୀ ଓ କନ୍ନଡ଼ ଭାଷାର ସ୍ଥାନ ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ ।

ବହୁଭାଷୀ ଅଭିଧାନ ଭାବରେ ୧୯୩୧ ମସିହାରେ ପ୍ରକାଶିତ ଗୁଜୁରାଟୀ ଭାଷାର ଏଚ. ଏଚ. ସାର୍ ଶିବାଜୀ ଗାଇକୱାଡ଼ଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ସଂକଳିତ “ଶ୍ରୀ ଶିବାଜୀ ଶାସନ କଳ୍ପତରୁ” ଗ୍ରନ୍ଥ ଏକ ଅଷ୍ଟଭାଷିକ କୋଷ । ଏଥିରେ ଇଂରାଜୀ, ଗୁଜୁରାଟୀ, ମରାଠୀ, ସଂସ୍କୃତ ଉର୍ଦ୍ଦୁ, ଫରାସୀ, ହିନ୍ଦୀ ଓ ବଙ୍ଗଳା ଆଦି ଭାଷାର ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକର ପାରିଭାଷିକ ଅର୍ଥ ପ୍ରକାଶ ପାଇଛି । ଗାଇକୱାଡ଼ଙ୍କ ପଛକୁ ବହୁଭାଷୀ ଅଭିଧାନ ଭାବରେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାର ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରହରାଜଙ୍କ ଚାତୁର୍ଭାଷିକ ଅଭିଧାନ ‘ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଭାଷାକୋଷ’ ପ୍ରଧାନ । ଏଥିରେ ଓଡ଼ିଆ, ଇଂରାଜୀ, ହିନ୍ଦୀ ଓ ବଙ୍ଗଳା ଭାଷାର ପାରିଭାଷିକ ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକ ସ୍ଥାନ ପାଇଛି । ଓଡ଼ିଆ ଦେଶଜ, ବୈଦେଶିକ ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକର (ତତ୍ତ୍ଵ ମ ଓ ତତ୍ତ୍ଵ) ସଂସ୍କୃତ ପ୍ରତିଶବ୍ଦର ନୋଟ ଦିଆଯାଇଛି ।

ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ଅଭିଧାନ

ବିଭିନ୍ନ ଭାରତୀୟ ଭାଷାରେ ଅଭିଧାନ ତିଆରି କାମ ଆଗେଇ ଚାଲିବା ସହିତ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ମଧ୍ୟ ଏଭଳି ଉଦ୍ୟମ ଚାଲିଲା । ଏହି କ୍ରମରେ ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜଙ୍କ ଗୀତାଭିଧାନ (ରଚନା ୧୭୧୦, ଛପା ୧୮୭୦) ହେଉଛି ଏକ ବିଶେଷ ଗ୍ରନ୍ଥ । ସାଧାରଣ ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକୁ ଏକାଠି କରି ସେସବୁର ସରଳ ବା ଇଂରାଜୀ ପାରିଭାଷିକ ଅର୍ଥ ସୁଚାଇବାର ଚେଷ୍ଟା ଉଣେଇଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଆରମ୍ଭରେ ହୋଇଥିଲା ।

ଫୋର୍ଟ ଖିଲିଅମ୍ କଲେଜର ଲାଇବ୍ରେରିଆନ୍ ମୋହନ ପ୍ରସାଦ ଠାକୁର କଲେଜ ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀଙ୍କ ପାଇଁ ୧୮୦୭ ମସିହାରେ ଗୋଟିଏ ଅଭିଧାନ ତିଆରି କରିଥିଲେ । ୧୮୧୧ରେ ତାହା ଶ୍ରୀରାମପୁର ମିଶନ ପ୍ରେସ୍‌ରୁ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା । କେହି କେହି ଏହାକୁ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାର ପ୍ରଥମ ଅଭିଧାନ ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଏହା ପ୍ରକୃତରେ ହେଉଛି କିଛି ଓଡ଼ିଆ ଶବ୍ଦ ଓ ସେଗୁଡ଼ିକର ଇଂରାଜୀ ପ୍ରତିଶବ୍ଦର ସଂଗ୍ରହ । ସେଥିରେ ବ୍ୟବହୃତ ଭାଷା ମଧ୍ୟ ଖାଣ୍ଡି ଓଡ଼ିଆ ନୁହେଁ ଏବଂ ସଂକଳନଟି ନିର୍ଭୁଲ ନୁହେଁ ।

୧୮୨୧/୨୨ ମସିହାରେ ଫୋର୍ଟ ଖିଲିୟମ୍ କଲେଜର ଅନ୍ୟତମ ପଣ୍ଡିତ ଗଦାଧର ତର୍କବାଗୀଶ ବଙ୍ଗଳା ଓ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାର ବ୍ୟାକରଣ ଲେଖିଥିଲେ । ସେଥିରେ ସେ ସଂସ୍କୃତ, ବଙ୍ଗଳା,

ପ୍ରାକୃତ ଓ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାର ଏକ ତୁଳନାତ୍ମକ ଶବ୍ଦ ତାଲିକା ଦେଇଥିଲେ ଯେଉଁଥିରେ ୩୮୩ଟି ଓଡ଼ିଆ ଶବ୍ଦ ରହିଥିଲା ।

ଆଧୁନିକ ଧାରାରେ ସଂକଳିତ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାର ପ୍ରଥମ ଅଭିଧାନ ହେଉଛି ରେଭରେଣ୍ଡ ଆମସ୍ ସଟନ୍ ଓ ଭୁବନାନନ୍ଦ ନ୍ୟାୟାଳଙ୍କାରଙ୍କ ଯୁଗ୍ମ ଉଦ୍ୟମରେ ସଂକଳିତ “**ଓରିୟା ଡିକ୍ଟନାରୀ ଇନ୍ ଥ୍ରି ଭଲ୍ୟୁମ୍ସ**” । ଏହାର ପ୍ରଥମ ଭାଗ “ଇଂଲିଶ୍ ଟୁ ଓରିୟା ଡିକ୍ଟନାରୀ” ୧୮୪୧ ମସିହାରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଲା । ଦ୍ଵିତୀୟ ଭାଗ “ଆନ୍ ଓରିୟା ଡିକ୍ଟନାରୀ ଥ୍ରି ଓରିୟା ସିନୋନିମ୍ସ” ବା “ଉତ୍କଳ ଭାଷାର୍ଥାଭିଧାନ” ଏବଂ ତୃତୀୟ ଭାଗ “ସାଧୁଭାଷାର୍ଥାଭିଧାନ” ୧୮୪୩ରେ ପ୍ରକାଶିତ ହେଲା ।

ଏହି ପ୍ରଥମ ବ୍ୟବସ୍ଥିତ ଉଦ୍ୟମ ପରେ ଅନେକ ନୂଆ ନୂଆ ଅଭିଧାନ ପ୍ରକାଶ ପାଇଲା । ସେ ଭିତରୁ ମୁଖ୍ୟ କେତୋଟି ହେଲେ – “ଆନ୍ ଓରିୟା ଡିକ୍ଟନାରୀ ଥ୍ରି ଓରିୟା ସିନୋନିମ୍ସ” (ଉତ୍କଳ ଭାଷା ଅଭିଧାନ, ତତ୍ତ୍ଵ. ମିଲର୍ ଓ ରଘୁନାଥ ମିଶ୍ର, ୧୮୬୮), “ଇଂଲିଶ୍-ଓରିୟା ଡିକ୍ଟନାରୀ” (ତତ୍ତ୍ଵ. ମିଲର୍, ୧୮୭୩), “ଉତ୍କଳ ଅଭିଧାନ” (ଜଗନ୍ନାଥ ରାଓ, ୧୮୯୧), “ସୁଖବୋଧ ଅଭିଧାନ” (ମଧୁସୂଦନ ରାଓ, ୧୯୧୨), “କମ୍ପ୍ରେହେନ୍ସିଭ୍ ଇଂଲିଶ୍ ଓରିୟା ଡିକ୍ଟନାରୀ” (ଜେ. ଜି. ପାଇକ୍, ସି. ଏସ୍. ଖିଲ୍‌କିନସ୍, ୧୯୧୬) ।

ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାର ଏହି ଅଭିଧାନଗୁଡ଼ିକ ପରେ ପ୍ରକାଶିତ ‘ଶବ୍ଦତତ୍ତ୍ଵବୋଧ ଅଭିଧାନ’ (ଗୋପୀନାଥ ନନ୍ଦଗମ୍ପୀ, ୧୯୧୬) ‘ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଭାଷାକୋଷ’ (ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରହରାଜ, ୧୯୩୧-୪୦) ‘ପ୍ରମୋଦ ଅଭିଧାନ’ (ପ୍ରମୋଦଚନ୍ଦ୍ର ଦେବ ଓ ଦାମୋଦର ମିଶ୍ର, ୧୯୪୨), “ଶ୍ଵେତେଶ୍ଵ ଡାଏମଣ୍ଡ ଡିକ୍ଟନାରୀ” (ଖଣ୍ଡ ୧ ଓ ୨, ଜେ. ଏମ୍. ପଟ୍ଟନାୟକ, ୧୯୬୨-୬୪), ‘ବୃହତ୍ ଓଡ଼ିଆ ଅଭିଧାନ’ (ବାବା ବୈଦ୍ୟନାଥ ପାଢ଼ୀ, ୧୯୬୪) ଏବଂ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର କରଙ୍କ ‘ତରୁଣ ଶବ୍ଦକୋଷ’ (୧୯୬୬) ନାମ ବିଶେଷ ଉଲ୍ଲେଖନୀୟ ।

ଏହି ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ସଙ୍କଳିତ ନନ୍ଦଗମ୍ପୀଙ୍କ ଶବ୍ଦତତ୍ତ୍ଵବୋଧ ଅଭିଧାନର ଗୋଟିଏ ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ସ୍ଥାନ ରହିଛି । ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ ଅଭିଧାନମାନଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ଏହା ଆକାରରେ ବଡ଼ ଏବଂ ଅଧିକ ବୈଜ୍ଞାନିକ ରୀତିରେ ସଙ୍କଳିତ । ଏଥିରେ ସାହିତ୍ୟିକ ତଥା କଥ୍ୟ ଓଡ଼ିଆରୁ ସଂଗୃହୀତ ପ୍ରାୟ ୩୫,୦୦୦ ଶବ୍ଦ ସ୍ଥାନ ପାଇଛି । ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକୁ ତତ୍ତ୍ଵସମ, ତତ୍ତ୍ଵଭବ, ଦେଶଜ, ଆରବୀ-ପାର୍ସୀ, ଦ୍ରାବିଡ଼ ତଥା ଇଂରାଜୀ ରୂପେ ଚିହ୍ନାଇବାର ଉଦ୍ୟମ କରାଯାଇଛି । ସଙ୍କଳିତ ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକ ବ୍ୟାକରଣିକ କୋଟି ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରାଯାଇ ଯେଉଁ ସମ୍ଭବ ପ୍ରୟୋଗର ଉଦାହରଣମାନ ମଧ୍ୟ ଦିଆଯାଇଛି ।

‘ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଭାଷାକୋଷ’ ସଂକଳନ ପୁରା ହେବାକୁ ପ୍ରାୟ ୨୧ ବର୍ଷ ସମୟ ଲାଗିଥିଲା । ସାତଗୋଟି ଖଣ୍ଡରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିବା ଉକ୍ତ ଚତୁର୍ଭାଷିକ ଅଭିଧାନର ମୋଟ ପୃଷ୍ଠା ସଂଖ୍ୟା ୯,୪୯୮ ଏବଂ ଶବ୍ଦସଂଖ୍ୟା ପ୍ରାୟ ଏକ ଲକ୍ଷ ୮୫ ହଜାର ଏବଂ ଅଭିଧାନଟି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେବାକୁ ପ୍ରାୟ ଏକଲକ୍ଷ ୨୫ ହଜାର ଟଙ୍କା ବ୍ୟୟିତ ହୋଇଥିଲା । ଭାରତର ବିଭିନ୍ନ ଭାଷାରେ ପ୍ରକାଶିତ ଅଭିଧାନଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ଏହା ସର୍ବବୃହତ୍ ଓ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ଭାବରେ ପରିଗଣିତ ।

ଅଧ୍ୟାପକ **ଗୌରାଙ୍ଗ ଚରଣ ଦାଶ**ଙ୍କ ‘ଅଭିଧାନର ଇତିବୃତ୍ତ’ (କୋଣାର୍କ, ସଂଖ୍ୟା ୫୬, ୧୯୮୫) ପ୍ରବନ୍ଧର ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ଏବଂ କେତେକାଂଶରେ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ରୂପ ।

ଓଡ଼ିଆ ଅଭିଧାନ ସୁଚୀ ୧୭୧୦ - ୧୯୪୭

୧. ୧୭୧୦ ଭସେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜ, ଗୀତାଭିଧାନ, ପ୍ରଥମ ମୁଦ୍ରଣ ୧୮୭୦, ପୃ. ୪୦
୨. ୧୮୧୧ ମୋହନ ପ୍ରସାଦ ଠାକୁର,
ଓରିୟା-ଇଂଲିଶ୍ ଭୋକାବୁଲାରୀ, ପୃ. ୨୧୫, ପ୍ରାୟ ୪୯୦୦ ଶବ୍ଦ, ଶ୍ରୀରାମପୁର ମିଶନ ପ୍ରେସ୍
୩. ୧୮୪୧-୧୮୪୩ ରେଭରେଣ୍ଡ ଆମସ୍ ସଟନ୍, ଭୁବନାନନ୍ଦ ନ୍ୟାୟାଳଙ୍କାର
ଓରିୟା ଚିହ୍ନନାରୀ ଇନ୍ ଥ୍ରି ଭଲ୍ୟୁମ୍ସ୍
(ଆନ୍ ଇଣ୍ଡିକାଟରୀ ଗ୍ରାମାର୍, ଆନ୍ ଇଂଲିଶ୍ ଆଣ୍ଡ ଓରିୟା ଚିହ୍ନନାରୀଆଣ୍ଡ ୩ ଲିଷ୍ଟ ଅଫ୍ ଅଫିସିଆଲ୍ ଟର୍ମ୍ସ୍)
ପ୍ରଥମ ଭାଗ ଇଂଲିଶ୍ ଟୁ ଓରିୟା ଚିହ୍ନନାରୀ, ୧୮୪୧, ପୃ. ୩୨୪, ୧୩,୦୦୦ ଶବ୍ଦ
ଦ୍ୱିତୀୟ ଭାଗ ଆନ୍ ଓରିୟା ଚିହ୍ନନାରୀ ଥ୍ରିଥ୍ ଓରିୟା ସିନୋନିମ୍ସ୍ ବା ଉତ୍କଳ ଭାଷାର୍ଥାଭିଧାନ ୧୮୪୩,
ପୃ. ୩୦୦, ୧୬,୦୦୦ ଶବ୍ଦ
ତୃତୀୟ ଭାଗ ଆନ୍ ଓରିୟା ଆଣ୍ଡ ଇଂଲିଶ୍ ଚିହ୍ନନାରୀ (ଅଫିସିଆଲ୍ ଟର୍ମ୍ସ୍ ଆଣ୍ଡ ୩ ଲିଷ୍ଟ ଅଫ୍ ମାଟେରିଆ
ମେଡିକା, ୧୮୪୩, ପୃ. ୩୧୧, ପ୍ରାୟ ୧୬,୩୦୦ ଶବ୍ଦ
୪. ୧୮୪୪ ସାଧୁଭାଷାର୍ଥାଭିଧାନ (ରେଭରେଣ୍ଡ ଆମସ୍ ସଟନ୍ ?)
ଓଡ଼ିଶା ମିସନ୍ ପ୍ରେସ୍, କଟକ, ୧୮୪୩, ପ୍ରାୟ ୯୦୦୦ ଶବ୍ଦ **
୫. ୧୮୬୮ ରେଭରେଣ୍ଡ ଡବ୍ଲୁ. ମିଲର୍, ରଘୁନାଥ ମିଶ୍ର
ଆନ୍ ଓରିୟା ଚିହ୍ନନାରୀ ଥ୍ରିଥ୍ ଓରିୟା ସିନୋନିମ୍ସ୍ ଫର୍ ଦି ଇଉଜ୍ ଅଫ୍ ଦି ସ୍କୁଲ୍ସ୍
(ଉତ୍କଳ ଭାଷାର୍ଥାଭିଧାନ), ଓଡ଼ିଶା ମିସନ୍ ପ୍ରେସ୍, କଟକ, ପୃ. ୧୯୯, ପ୍ରାୟ ୧୧,୮୦୦ ଶବ୍ଦ,
୬. ୧୮୭୩ ରେଭରେଣ୍ଡ ଡବ୍ଲୁ. ମିଲର୍,
ଇଂଲିଶ୍ ଓରିୟା ଚିହ୍ନନାରୀ, ଓଡ଼ିଶା ମିସନ୍ ପ୍ରେସ୍, କଟକ, ପୃ. ୩୩୯, ୧୬,୪୦୦ ଶବ୍ଦ
୭. ୧୮୭୪ ରେଭରେଣ୍ଡ ଆର୍. ଡବ୍ଲୁ. ବୁକ୍ସ୍
ଆନ୍ ଓରିୟା ଆଣ୍ଡ ଇଂଲିଶ୍ ଚିହ୍ନନାରୀ, ଓଡ଼ିଶା ମିସନ୍ ପ୍ରେସ୍, କଟକ, ପୃ. ୨୬୧, ୧୫,୪୦୦ ଶବ୍ଦ
- * ୮. ୧୮୭୪ ଡି. ଆର୍. ଆଣ୍ଡ ଜେ. ଏସ୍. ରାଉଡ୍
ଇଂଲିଶ୍-ଓରିୟା ଚିହ୍ନନାରୀ, ଓଡ଼ିଶା ମିସନ୍ ପ୍ରେସ୍, କଟକ
୯. ୧୮୮୩ ଚତୁର୍ଭୁଜ ପଟ୍ଟନାୟକ, ଶିବନାରାୟଣ ନାୟକ,
ଶଙ୍କରୀ, ଓଡ଼ିଶା ମିସନ୍ ପ୍ରେସ୍, କଟକ, ପୃ. ୧୬୪ + ୧୬୬, ୮,୩୦୦ ଶବ୍ଦ
୧୦. ୧୮୯୧ ଜଗନ୍ନାଥ ରାଓ,
ଉତ୍କଳ ଅଭିଧାନ, ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରେସ୍, କଟକ, ପୃ. ୭୯୦, ପ୍ରାୟ ୨୩,୦୦୦ ଶବ୍ଦ
୧୧. ୧୮୯୨ ଆର୍ତ୍ତତ୍ରାଣ ଶତପଥୀ,
ଅପଭ୍ରଂଶବୋଧିନୀ, ପୃ. ୨୨, ପ୍ରାୟ ୧୮୦୦ ଶବ୍ଦ,
- * ୧୨. ୧୮୯୪ ଆର୍ତ୍ତତ୍ରାଣ ଶତପଥୀ,
ଗଣବୋଧିନୀ ଓ ଶୁଦ୍ଧବୋଧକ, ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରେସ୍, କଟକ
- * ୧୩. ୧୮୯୫ ଜଗନ୍ନାଥ ରାଓ,
ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ଉତ୍କଳ ଅଭିଧାନ
୧୪. ୧୯୦୧ ପଣ୍ଡିତ ମୃତ୍ୟୁଞ୍ଜୟ ରଥ,
ମୂଳଶବ୍ଦବୋଧିକା, ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରେସ୍, ପୃ. ୪୮, (୧୯୧୩ ଦ୍ୱିତୀୟ, ୧୯୨୫ ତୃତୀୟ ସଂସ୍କରଣ)
- * ୧୫. ୧୯୦୩ ଜଗନ୍ନାଥ ତ୍ରିପାଠୀ,
ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ଓଡ଼ିଆ ଅଭିଧାନ, ୧୯୬୨ ୪ର୍ଥ ସଂସ୍କରଣ, ନିଉ ଷ୍ଟୁଡେଣ୍ଟସ୍ ଷ୍ଟୋର, କଟକ, ପୃ. ୫୫୫
୧୬. ୧୯୦୭ ସ୍ୱପ୍ନେଶ୍ୱର ଦାସ,
କୋଷାଙ୍କୁର, ଓଡ଼ିଶା ମିସନ୍ ପ୍ରେସ୍, କଟକ, ପୃ. ୬୨

୧୭.	୧୯୦୯	ଗୋବିନ୍ଦ ରଥ, ବୈଦ୍ୟକ ଅଭିଧାନ, ଗୋବିନ୍ଦ ରଥ ପୁସ୍ତକାଳୟ, କଟକ, ପୃ. ୧୦୪	
* ୧୮.	୧୯୧୨	ହରିହର ମହାପାତ୍ର ଶର୍ମା, ଜୁମାର କଣ୍ଠରଣ, ଜଗନ୍ନାଥବଲ୍ଲଭ ପ୍ରେସ, ଦେବଗଡ଼	
୧୯.	୧୯୧୨	ମଧୁସୂଦନ ରାଓ, ସୁଶବୋଧ ଅଭିଧାନ, ଓଡ଼ିଶା ମିସନ୍ ପ୍ରେସ୍, କଟକ, ପୃ. ୩୦୦, ୧୩,୫୦୦ ଶବ୍ଦ	**
୨୦.	୧୯୧୩	ଶ୍ରୀଧର ଗର୍ଗବଟୁ, ବିପରୀତାର୍ଥବୋଧିନୀ, ରାଧାରମଣ ପୁସ୍ତକାଳୟ	
* ୨୧.	୧୯୧୩	ରତ୍ନାକର ଗର୍ଗବଟୁ ଓ ରାଧାକୃଷ୍ଣ ବସୁ, ଶଶବୋଧିନୀ, ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରେସ୍, କଟକ, ପୃ. ୧୯, ୨୦୭ ଶବ୍ଦ	
୨୨.	୧୯୧୫	ଶ୍ରୀ ମୟୂର ଭଞ୍ଜ ବିରଚିତ, ମୁଗ୍ଧବୋଧ ଅଭିଧାନ ଗୋବିନ୍ଦ ରଥଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ସଂଗୃହୀତ, ସଂଶୋଧିତ ଓ ପ୍ରକାଶିତ	
୨୩.	୧୯୧୫	ଆର୍ତ୍ତତ୍ରାଣ ଶତପଥୀ, ଜଗନ୍ନାଥ ରଥ, ଶୁଦ୍ଧିବୋଧକ	
୨୪.	୧୯୧୬	ପଣ୍ଡିତ ଗୋପୀନାଥ ନନ୍ଦଶର୍ମା, ଶବ୍ଦଚତୁର୍ବୋଧ ଅଭିଧାନ, ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରେସ୍, କଟକ, ପୃ. ୧୧୨୦, ୨୯,୯୦୦ ଶବ୍ଦ	**
୨୫.	୧୯୧୬	ଜେ. ଜି. ପାଇକ୍, ସି. ଏସ୍. ଷ୍ଟିଲ୍‌କିନ୍‌ସ୍, କମ୍ପିହେନ୍‌ସିଭ୍ ଇଂଲିଶ୍ ଓରିୟା ଡିକ୍ସନାରୀ, ଓଡ଼ିଶା ମିସନ୍ ପ୍ରେସ୍, କଟକ, ପୃ. ୭୨୭	**
୨୬.	୧୯୧୬	ଆର୍. ଜେ. ଗ୍ରଣ୍ଟି କନ୍‌ସାଇଡ୍ ଓରିୟା-ଇଂଲିଶ୍ ଡିକ୍ସନାରୀ, ଓଡ଼ିଶା ମିସନ୍ ପ୍ରେସ୍, କଟକ, ପୃ. ୩୪୪ + ୪୨.	**
* ୨୭.	୧୯୧୬	ରତ୍ନାକର ଗର୍ଗବଟୁ, ପ୍ରତିଶବ୍ଦବୋଧିନୀ, ଉତ୍କଳ ପ୍ରିଟ୍ ଓ ଷ୍ଟର୍କ୍ସ, କଟକ	
* ୨୮.	୧୯୨୩	ସି. ଏସ୍. ଷ୍ଟିଲ୍‌କିନ୍‌ସ୍, ଆସିଷ୍ଟେଡ୍ ବାଇ ପଣ୍ଡିତ ରାମକୃଷ୍ଣ ପଣ୍ଡା, ୮ କମ୍ପିହେନ୍‌ସିଭ୍ ଇଂଲିଶ୍-ଓରିୟା ଡିକ୍ସନାରୀ, ଭଲ୍ୟୁମ୍ ୨, ଓଡ଼ିଶା ମିସନ୍ ପ୍ରେସ୍, କଟକ	
* ୨୯.	୧୯୨୫	ଚନ୍ଦ୍ରମଣି ମହାନ୍ତି, ଶବ୍ଦକଳ୍ପଲତା	
* ୩୦.	୧୯୨୫	ମୃତ୍ୟୁଞ୍ଜୟ ରଥ, ଓଡ଼ିଆ ପକେଟ ଅଭିଧାନ, ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରେସ୍, (ମୁକୁର ପ୍ରେସ୍) କଟକ, ପୃ. ୬୭୮, ୧୪,୨୦୦ ଶବ୍ଦ	
* ୩୧.	୧୯୨୭	ବି. କେ. ମହାପାତ୍ର, ଶବ୍ଦବୋଧିନୀ, ଉତ୍କଳ ବୁକ୍ କମ୍ପାନୀ, କଟକ, ପୃ. ୧୧୫	
୩୨.	୧୯୩୧	ଜଗନ୍ନାଥ ରାଓ ଉତ୍କଳ ଅଭିଧାନ (କୁଳମଣି ଦାଶଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ପରିବର୍ଦ୍ଧିତ ଓ ପରିବର୍ଦ୍ଧିତ ତୃତୀୟ ସଂସ୍କରଣ) ରାଧାରମଣ ପୁସ୍ତକାଳୟ, କଟକ, ପୃ. ୮୬୫, ପ୍ରାୟ ୨୬,୦୦୦ ଶବ୍ଦ	
* ୩୩.	୧୯୩୧	ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଆଚାର୍ଯ୍ୟ, 'ଆଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କ କନ୍‌ସାଇଡ୍ ଇଂଲିଶ୍-ଇଂଲିଶ୍-ଓଡ଼ିଆ ଡିକ୍ସନାରୀ, ନିଉ ଷ୍ଟୁଡେଣ୍ଟସ୍ ଷୋର, ବ୍ରହ୍ମପୁର, ପୃ. ୬୦୨	
# ୩୪.	୧୯୩୧-୪୦	ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରହରାଜ୍, ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାକୋଷ, ଖଣ୍ଡ ୧ରୁ ୭, ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରେସ୍, କଟକ, ପୃ. ୯୨୪୮	**
୩୫.	୧୯୩୨	କୁଳମଣି ଦାଶ, ସରଳ ଉତ୍କଳ ଅଭିଧାନ, ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରେସ୍, କଟକ, ପୃ. ୧୦୦୬, ୧୭,୦୦୦ ଶବ୍ଦ	
୩୬.	୧୯୪୨	ପ୍ରମୋଦଚନ୍ଦ୍ର ଦେବ, ପ୍ରମୋଦ ଅଭିଧାନ ଖଣ୍ଡ ୧ ଓ ୨, କଟକ ଷ୍ଟୁଡେଣ୍ଟସ୍ ଷୋର, କଟକ, ପୃ. ୨୮୯୧	
* ୩୭.	୧୯୪୨	ଏସ୍. ଏସ୍ ନାୟକ, ଚୂହତ ବୈଦିକ ଅଭିଧାନ, ଦାଶରଥୀ ପୁସ୍ତକାଳୟ, କଟକ, ପୃ. ୧୬୭	

* ମୂଳ ବହିଗୁଡ଼ିକ ମିଳିନଥିବାରୁ * ଚିହ୍ନିତ ଅଭିଧାନଗୁଡ଼ିକ ଏହି ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ସାଧନ (୩) ସିଡିରେ ଦିଆଯାଇ ପାରିନାହିଁ ।
ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାକୋଷ ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ସିଡି ରୂପରେ ଉପଲବ୍ଧ ।
** ପୁନଃମୁଦ୍ରିତ ସଂସ୍କରଣ ବର୍ତ୍ତମାନ ମିଳୁଛି ।

Lexicography in India

Excerpts from the Proceedings of a Seminar at the Central Institute of Indian Languages, Mysore, March 1970

Introduction

B. G. Mishra

Lexicography, the practice of dictionary making, has all along been accorded a significant place in language studies. In Indian, Greco-Roman, Middle-Eastern as well as Chinese traditions of language studies we find dictionaries and glossaries – monolingual as well as bi- and tri-lingual, general as well as technical-being prepared and used extensively from ancient times. Nigha.t and Nirukta are monumental examples of early Indian efforts in this area. Since then a vast number of dictionaries and glossaries have been prepared in India in Sanskrit as well as Pali-Prakrit Apabhramsa periods. Some of them are general purpose dictionaries like Amarakosa, some others are partial ones like Desinamamala and still others like Dhatupsthas and Ganapathas and glossaries follow different criteria and bases-semantic as well as alphabetic - in their format and presentation.

Although this rich India lexicographical tradition was inherited by modern Indian languages, very little attention to lexicographical work was paid in mediaeval times in India. The advent of European scholars-missionaries as well as non-missionaries – helped tremendously in revitalising the Indian lexicographical work.

These scholars either independently or with the help of Indian scholars produced bi-lingual as well as tri-lingual dictionaries for various Indian languages. All these works followed, for the most part, the European tradition for dictionary making and the format of presentation and the composition and order of entries were more or less modelled after dictionaries produced in the West. During the last two hundred years, one rarely finds a dictionary like Amarakosa which follows a semantic basis for its presentation.

After Indian independence in 1947 modern Indian languages have been called upon to perform many such tasks and roles in which they were not used earlier. Most of the Indian languages, at least the major ones, attest a rich literary tradition, but their use in various domains of life mainly utilitarian ones, is primarily a post independence development. Hence, governmental as well as voluntary activity for the development of Indian languages so that they may satisfactorily fulfill the roles they are required to, is being undertaken in a phased manner since independence. Identification of lexical gaps and efforts to fill them represent major developments in this direction. This aspect of language planning is as much a linguistic and socio-linguistic problem as a lexicographical one.

Inaugural Address

D.Javare Gowda, Vice-Chancellor, Mysore University

Lexicon or dictionary is as old as language whose ingredients are words themselves. In the beginning it used to be transmitted from man to man and from generation to generation through oral tradition. Memory was the repertory of words. Long after the script was invented, works resembling dictionaries came into vogue. It is said that a Homeric glossary compiled by Apollonius the Sophist in the first century A.D. is the earliest available work with the semblance of a lexicon. Though a large body of lexical literature has been produced both in the west and the east since then, scholars had to wait till the middle of the 18th century to see the birth of a dictionary lines. Samuel Johnson's Dictionary of the English language furnishes definitions with examples of how writers employed words, indicating their origin. The publication of the Oxford English Dictionary in the year of 1928 marked the culminating point in the development of lexicography.

There was a time when the compilation of dictionaries was not considered an honourable job, and was even looked at with disdain. The situation is very well reflected in the following words of Johnson culled out from his famous preface to his dictionary : "It is the fate of those who toil at the lower employments of life, to be rather driven by the fear of evil, than attracted by prospect of good, to be exposed to censure, without hope of praise; to be disgraced by miscarriage or punished or neglected where success would have been without applause, and diligence without reward.....

"Among these unhappy mortals is the writer of dictionaries. Every other author may aspire to praise the lexicographer can only hope to escape reproach, and even the negative recompense has yet been granted to very few"

We are now very far from Johnson in point of time and position stated above does not exist now, thanks to the pioneers of linguistic science. In modern times dictionary has become an essential household commodity of an educated family. It is an inevitable companion of any modernized man. Its uses are manifold. By being a biography of words, it is a bridge which connects the past and the future with the present. Words are not merely a jumble of sounds, not merely a combination of phonemes, they are in fact, in the words of a great poet, the footprints of the Goddess Saraswati. They are the precursors of knowledge and the repositories of culture. They are, in other words, the seeds of energy and the source of creativity. The extension of frontiers of knowledge and the proliferation of words are interdependent. Hence the usefulness of a dictionary in the life of any educated person need not be overemphasised.

There are also other uses of a dictionary. It may be referred to for checking up spelling and pronunciation; parts of speech and inflexions, derivatives, cognates and etymologies for quotations, synonyms and antonyms. It standardises the language so that speakers hailing from different regions may not find it difficult to understand each other. Bilingual dictionaries help students to learn a foreign language efficiently.

The uses of a dictionary will determine its definition, scope and methodology. I need not expatiate on this point. There are several types of dictionaries catering to the needs of a general reader, a specialist, a scholar, an artisan, an occupationalist and so on. There are spelling dictionaries, rhyming dictionaries, of difficult words, dialect dictionaries, dictionaries of children etc., Each differs from the other from the point of view of technique selection of vocables, degrees of emphasis on linguistic features etc.

The main source of materials for a dictionary are carefully edited old texts, inscriptions, and modern literary works. Language is never static; it is a living organism; it is always changing; change is the sign of life. It is true that meanings attached to words are arbitrary. Hence they too change. By usage they acquire new

shades of meaning and connotations, which are sometimes mutually contradictory. Constant borrowal and coinage enrich the language. It is not the pandit alone that enriches the vocabulary of a language, the carpenter, the ryot, the labourer, the cartman, the artisan, the hawker, the newspapers, and the scientist also contribute largely to the enrichment of the same. It is really here that the lexicographer is faced with the vital problems of selecting words. Should all the borrowed words find a place in the dictionary? What is the fate of the corrupted words? Scientists and illiterate people coin words quite arbitrarily, sometimes illogically. What would happen to these words? What about the dialectal variations? My categorical answer to these questions is that all kinds of words indicated above should be incorporated in a dictionary if they are in use either by writers or layman. I am of the firm opinion that words, either corrupted or dialectal, should have the same status as the rest.

Any new idea, concept or thought presupposes borrowal from a foreign language or the coining of a new word from out of the existing material either of the native or of the foreign source, such words may have to be treated as part and parcel of the native language. Purism is a great danger to language development. Borrowal of words should be resorted to only when it is absolutely necessary and when once they are borrowed, they should be treated as our own.

The history of lexicography in India is rooted in the remote past, going back to the fourth century B.C. The mastery over diction was considered as an essential requirement of education. Each of the ancient lexicons namely Ekakshara Nighantu, Vaidya nighantu, Nanartha Nighantu, Oshadhi Kosa etc. was compiled with a specific purpose. Hence none of them is exhaustive. They were not based on historical principles.

Kannada language does not lag behind in the field of lexicography. The earliest Kannada lexicon is Rannakanda belonging to the tenth century A.D. The grammatical work, Shabdamanidarpana belonging to the eighteenth century contain lists of words along with their meanings. Since then, more than fifty lexicons, both unilingual and bilingual have come to light. Nineteenth century saw, besides a bumper crop of lexicons, the publication of a remarkable dictionary by Rev. F. Kittel, based on scientific method. Perhaps it was the best dictionary at that time in any of the Indian languages. The Renaissance movement which was launched by B.M.S. during the second decade of the present century has been mainly responsible for the humming activities in the field of Kannada language and literature. These activities, together with Kannada having a bright prospect of becoming the medium of instruction and administration have given an impetus for the development of lexical literature both at the unilingual levels. The Mysore University English-Kannada Dictionary at the bilingual level and the Kannada Sahitya Parishat Kannada dictionary at the unilingual level mark the beginning of a new era in the field of Kannada language.

India is a multi-lingual nation. With the attainment of freedom, the regional languages are slowly getting their legitimate status. As a result of this, literary activities are in the ascendance, text book production is going on rapidly and one could notice the upsurge of enthusiasm on the part of all concerned. These and many other events have opened up new vistas and created unprecedented opportunities for lexicographers. The compilation of many types of lexicons both at the unilingual and bilingual levels has to be taken up immediately of our languages have to catch up with times. Hence the compilation of dictionaries will have to be a quick and continuous process. Dictionaries are a prelude to the growth of knowledge. Lack of lexicons will hinder the progress of a nation intellectually.

Dictionary making is not an easy task as some people wrongly think. This calls for a special knack, perseverance, patience, industriousness, devotedness and research-ability on the part of the compiler. HE should be a genius and a great scholar. Anybody who just goes through Sabda Vihara by Professor D.L. Narasimhacharya will agree with me that the qualifications indicated above are very necessary for a successful compiler.

Experience shows that proper training should be given to selected candidates before they are employed as compilers, editors or research assistants. It is high time that arrangements should be made to introduce diploma courses in lexicography and lexicology and proper facilities should be provided for the trainees to enable them to acquire theoretical knowledge as well as practical experience.

WELCOME ADDRESS

D. P. Pattanayak, Director, Central Institute of Indian Languages, Mysore

Dictionary to the lay reader is omniscient and omnipresent. It is expected to answer all question about how a word is pronounced, how it is spelled and what is its current meaning. A relatively sophisticated reader goes to step further and expects to find the origin, and the history of word in addition. Nomenclatures like 'Unabridged', 'Sabdamaharnava' are products of such notion and in turn have contributed to the perpetuation of such notion. But the fact that the dictionary is much more than a mere word hunting is lost on the lay reader and the pedestrian dictionary maker. Let us, in the interest of our discipline frankly admit that dictionary making has not gone much beyond amateur, adhoc and pedestrian enthusiasm.

Barring the traditional 'Kosa' tradition, A dictionary of the Hindustani language, English-Hindustani and Hindustani-English by J. Ferguson in Roman characters (London 1773) is the first dictionary among the modern Indian languages.

Grammatical remarks on the practical and current dialect of the jargon of Hindustani, with a vocabulary, wherein are reference between words resembling each other in sound and different in their significations; with literal translations and explanations of the compounded words and circumlocutory expressions, enlarged with familiar phrases and dialogues, for the more easy attaining of the language. The whole calculated for the common practice in Bengal Edition 3, Calcutta 1797 by Hadley George (Capt) represents in dictionary making among the modern Indic languages. From this stage of word hunting and search for practical usages to the modern stage of use of computer in dictionary making is a long distance-traversed by weary lexicographers peddling their own wares, proclaiming their to be superior to the others.

Lack of cultural and linguistic context is as much as problem in unilingual dictionaries as it is in bilingual dictionaries in India. Bilingual dictionaries from one Indian language to another are yet to be undertaken on a planned basis. The numerous bilingual dictionaries with English as one of the languages probably are least

conscious of the need of bilingual and bicultural competence on the part of the lexicographer.

Individuals collating words from different sources to bring out concise or pocket dictionaries often wonder at the necessity of the study of linguistics on the part of a lexicography. That the most important task of the lexicographer is to tackle problems arising out of "the mapping of semantics into the linguistic structure" is yet to be comprehended with all its implications. Questions like "what is a semantically primary word? 'How is the semantic field constituted and categorised in a specific language?' are yet to be realised in their full import. Whether to list base stems or derived stems, how to deal with homonyms and synonyms, how to deal with compounds and whether to list function words, how to mark pronunciation and what aids are needed for correct spelling are questions which require considerable amount of linguistic sophistication and insight. The individual aspirants to authorship of dictionaries in India unfortunately, often lack even elementary training in linguistics. As a result, in spite of our past glory in this area, precious little, has been achieved in recent times.

So far the source material for most Indian bilingual dictionaries have been other bilingual dictionaries. That good text editions are essential source of a good lexicon is yet to be realised. In most Indian languages manuscript editing is considered to be an antiquarian activity and lexicography is seldom seen to be related with it. Similarly dialectology and the study of oral traditions which are rich sources of material for a good lexicon are seldom considered as fit subjects of serious scientific study by our academic institutions. The philology departments could have contributed considerably in these areas besides furthering grammatical research by establishing reliable text material, had it not been for changing their names to departments of Linguistics to keep up with modern fashion and gain pseudo prestige. In consequence these departments lapsed into mediocrity on both counts and as a result lexicography suffered considerably in the country.

To what extent can a dictionary act an aid to pronunciation and spelling? In most Indian language dictionaries pronunciation is seldom marked. As regards spelling the situation is worse as research supported information on various languages is almost non-existent. For instance child and adult word frequency is yet to be worked out in most languages. Information on the spelling difficulty arising out of the lack of phoneme-grapheme correspondence within a word, regional pronunciation variations, incidence of homophones, repetition or non-repetition of double consonants and double vowels where they have a non-phonemic status, number of perceptual breaks in words and their representation in conventional writing is yet to be considered legitimate to be included in a dictionary.

I do not wish to make a lot of negative statements merely to dramatise the situations. I have made the above statements with a view to focus on some of the areas of our deficiency and areas which need immediate attention. I hope this conference will discuss all these and many other questions and will give a direction to dictionary making in the country.

There are a large number of small dictionaries in the Oriya language. But they are mainly meant for students. So no useful purpose would be served by going into the history of these small dictionaries.

We have at present three dictionaries worth the name. They are:

- 1) SHABDATATTWABODHA ABHIDHAN 2) PURNACHANDRA BHASHAKOSHA 3) PROMODA ABHIDHAN

Towards the end of the nineteenth century, late Pandit Gopinath Nanda made a serious attempt to prepare a comprehensive dictionary in Oriya. After seven years of hard labour he prepared the manuscript. In spite of his personal efforts and all the sympathies of the Utkal Sahitya Samaj, the only representative literary organisation of Orissa in those days, it could not be published. He had to wait for full ten years when the Governments of Madras, Bihar and Orissa came forward with some financial help. The Maharaja of Paralakhimedi also made some substantial contribution and the dictionary was published in 1916. This 1100 page SHABDATATTWABODHA ABHIDHAN is the first Oriya dictionary to be published which could be usefully referred to by the educated people of Orissa.

When the above mentioned dictionary was published late Gopal Chandra Praharaj felt the necessity of a bigger and more comprehensive lexicon. He started to prepare his manuscript in 1919. He was assisted by a number of people in the venture and after full eight years of labour the manuscript for a voluminous Oriya lexicon was prepared. The first volume was published in 1931 and the last of the seven volumes was published in 1940. The total cost was Rs.1,25,00.00 (One hundred and twenty five thousand rupees) It contains 1,85,000 words in 9000 pages.

The third one was prepared by late Promoda Chandra Deba Barma and Pandit Domoda Misra. The 2900 pages and 1,50,000 word-dictionary was published in two volumes in 1942.

Besides these three big dictionaries, smaller ones have been published by Pandit Mrutunjaya Rath, Pandit Kulamani Das, Pandit Jagannath Tripathy, Sri Kruna Chandra Kar and others.

From the above mentioned facts we can safely conclude that during the last forty years there has been no serious attempt made to produce a comprehensive dictionary in Oriya. Thousands of new words have come into use during this period although new words have been coined and words of foreign origin have been borrowed and thoroughly assimilated in the languages. There is a serious attempt to write books on all subjects of human knowledge. At every step the necessity of either coining or borrowing new words is intensely felt.

When I started writing articles for my 75 volume (71,00,000 words) Encyclopaedia (JNANMANDAL) I intensely felt that a voluminous comprehensive dictionary in Oriya is an absolute and immediate necessity. Without the help of such a dictionary, it is not easy to understand fully the new Oriya words or terms used in the Oriya Encyclopaedia. The old dictionaries do not serve the purpose. This is the feeling of almost all the Oriya writers who are now writing books on different branches of science and technology in Oriya. There is an attempt made to prepare technical dictionaries. These dictionaries will simply tell us what should be the Oriya equivalents of the English terms. But unless and until those newly coined words find a place in the pages of the Oriya comprehensive dictionary, the true meanings of those words will not be clear to the readers. A comprehensive English dictionary contains all the words used in the English language, though there are so many scientific and technical English dictionaries also.

So the first priority so far as the Oriya language is concerned is a comprehensive dictionary.

By emphasising this point so much, I do not at all minimise the importance of other types of dictionaries. What I mean is this - once we prepare a comprehensive dictionary it will be easy for others to prepare other types of dictionaries. In other parts of India comprehensive dictionaries have already been prepared. So it is natural that priorities would vary in different languages.

The Oriya lexicon, the BHASHAKOSHA should be revised, edited and published. That would serve the purpose. But it must be emphasised that it requires a thorough revision. In his anxiety to prove that the Oriya is a rich language so far as vocabulary is concerned, the author of the lexicon has introduced hundreds of words that have a very limited usage and local importance. A thorough revision would prove that the Oriya language contains nearly 100,000 words. But after a careful calculation during the last sixteen years of my work on Encyclopaedia I have come to the definite opinion that at least 150,000 words are to be added to our vocabulary if we seriously mean to express ourselves adequately in Oriya in any branch of human knowledge. So far as the availability of competent manpower in Orissa is concerned, I am sure Orissa has the required manpower.

Our second priority is the production of bilingual dictionaries. The Utkal University is making a serious effort to produce a comprehensive technical and scientific dictionary. But as I have said earlier, two dictionaries should be published at the same time one from English to Oriya and the other from Oriya to English. Unless we immediately publish the "Oriya to English Technical Dictionary" the real meanings of the newly coined words will not be understood by the people. This second type of dictionary may not be of great use later, say after twenty years. But it is a great necessity at present.

We have an English to Oriya Dictionary produced by Sri Jagan Mohan Patnaik. It contains 70,000 words. This two-volume dictionary was published in 1964. I feel this will serve the purpose for the present with only a supplement volume added to it. He has also prepared an up-to-date Anglo-Oriya dictionary for the students.

We very badly need a "Hindi-Oriya Dictionary". In this connection I want to make a point absolutely clear. It has not been possible for many people outside Orissa to believe that Oriya language is not Non-Hindi in the sense that Telugu or Tamil are Non-Hindi languages. Anybody can see that many words are almost similar in Hindi and Oriya. So when I say that a 'Hindi-Oriya Dictionary' should be produced I simply suggest that only those very words that are peculiar to Hindi can be included in the proposed dictionary. I am sure their number will never be more than 10,000. With the help of that publication any Oriya would be able to understand the Hindi language. The vice-versa is also true. If a Hindi-speaking man has an Oriya to Hindi dictionary containing practically the same number of words he will have no difficulty in reading or understanding Oriya. These two dictionaries will help other Non-Hindi speaking people of India to have some idea about the Oriya language.